

SV. CIRIL I METOD.

Darinka i Milko.

Dvie pripoviedke za mladež.

Izdao

K. Stojšić.

U ZAGREBU.

Brzotis Dragutina Albrechta.

1863.

RAZLOG.

Odlučiv opet štogod izdati za našu mladež, odredim pokušati ovaj put prevod iz drugoga kojega jezika. Od svih pripoviedakah, koje sam pročitao u to ime, dopadne mi se najvećma prva u ovoj knjižici, napisana velikom vještinom s toga i velikom dubljinom osjetjanja te odlikovana *prvom* nagradom od njekoga družtva književnikah *francezskih*. Nu svršiv ju i ogledav sa svih stranah, vidim, da, i koliko sam se trudio oko nje, da ju udesim prema ćudi, načinu mišljenja i ukusu svojih mladih čitateljah, nije ipak sasvim onakova, kakovu bih ju ja hotio. S toga u drugoj podjem inim putem. Uzamši naime iz tri različite pripoviedke tri glavne misli, izpunim ostalo samostalnom radnjom, davši okostnici meso, a svemu život, — život

razumljiviji onim, za koje pišem. Tom prigodom uvjerio sam se i opet, da se onomu, što je niklo pod tudjim ponebjem, hoće velike pomnje, ako misliš da ti uhvati korien u našem životu; jer kao što svaka biljka neuspieva u svakoj zemlji: tako treba našega duha, našega srdca i našega pera, da onaj, koji te čita, s tobom misli i s tobom čuvstvuje; a gdje toga neima, tu ga valja i onako stvoriti; budimo dakle radje majstori svomu, nego li opravljači tudjemu poslu.

Za sada prikazujem ove dvie pripoviedke, kakove su, miloj mladeži; njoj na koristnu zabavu i pokrepu duševnu; a na slavu svetim našim slovjenskim apostolom: Ćirilu i Metodu, kojih je spasonosnim nastojanjem narode slavjenske prije tisuću godinah obasjalo svjetlo onoga nebeskoga dara, kojim je sav naš život posvetjen, i koji nam snagu daje, da vjerujemo, da se ljubimo i da se nadamo.

J. J. Požežanin.

DARINKA.

Klupa, o kojoj ću vam kazivati, bijaše veoma prosta, i nerazlikovaše se ničim od drugih klupah na trgu; pa ipak bijahu druge bez imena, a njoj nadjenuli ime klupe »dvijuh tvrdicah.«

Ima tomu dvie godine danah. Na trgu se dogodi nesreća. Sin njeke sirote žene, dječak od šest godinah, slomi si nogu, srušen od konja. Žalost materina bijaše neopisiva. Ćućnuv uz diete, pruženo po zemlji, jecaše od tuge, i od njena gorka jauka i u sav glas leleka udariše suze na oči mnogomu, koj tud naidjè i ustavi se. Ona bijaše udovica, premda još mlada, i moradè svojima rukama hraniti i sebe i diete. A što će jadna sada? Ako će čuvati i dvoriti maloga bolestnika, valja joj ostaviti posao; neće li ga pako ona njegovati, valja joj ga dati u bolnicu i razstaviti ga s majkom, koje mu trebovaše sada više, nego ikada Na njenu ljutu tužnjavu i tvrda bi stiena proplakala. — Tu namjera namjerila liečnika; i dok on ogledao ranu dječaku, sviet izokola, gledajuć toliku žalost, mukom mučao. — Što da počmu?

Što da počmu? — Na to pitanje dadè odgovor njeka voćarica iz jednoga kuta (budjaka) na trgu. To nebijaše žena bogata — doista ne; na glavi joj prosta izkockana povezaća, a na tielu izbljedjela pamučna odjeća. Trgovina joj bijaše mala: s jabukami, groždjicem, lješnjaci, kako čemu bijaše vrieme; a više ništa. Djeca, što se igrahu po trgu, bijahu joj jedini kupci. Čim se počù nesreća, što se bijaše dogodila: ona se tu našla. Ona dakle dadè odgovor na ono pitanje; i taj odgovor, ako i nebijaše kitnjast i cvjetast, ali bijaše ipak častan za dobru ženu. — Što da počmemo? reče; neima tomu sto načinah, već jedan. Evo nas ovdje njekoliko čestitih ljudih; svaki neka baci, što može, ovamo (držeć kapicu dječakovu); to će biti za mater, da se može baviti oko svoga djeteta, dok joj opet ozdravi.

To rekavši posegnù voćarica u čpag i izvadi punu šaku krajcarah, svu svoju imovinu; to podieli na dvie pole, i jednu metnù u kapicu dječakovu.

— Tako valja, reče njeki gospodin njoj iza ledjah. Mogaše mu biti do petdeset godinah; bijaše liepo odjeven i imadijaše lice veoma prijazno. Taj pružì ruku preko ramena ženina i spusti u kapicu tvrd talier. To se svim dopadè i pozivu voćaričinu odazvaše se mnoga milostiva srdca iz okola.

— A sada, reče ona, idem prosit.... Možebit da bi drugi tkogod.... izmedju ovolika svieta .... koja mužka glava.... dodadè, i pogledà pri tom onoga gospodina, što no bješe priložio tvrd talier.

— Drage volje, reče on, te bez ikakva oklievanja skidè kapu i uhvatì se izpod ruke sa siromašnom voćaricom, da prose. Ona rada pristane i njihove dvie ruke spojiše se liepo, kao god onaj srebrni talier i bakrene krajcare u kapi dječakovoj. Podjele padahu sa svih stranah. Medjutim u onoj hrpi svieta bijaše više siromakah nego li bogatarah... ali stani! — nebijaše ni jednoga, koj nedadè, nego se nadjoše dvojica, koji dati nehtjedoše.

To bijahu dva gospodina, jedan stariji, drugi mladji, i vidjahu se svaki dan poslje ručka na trgu, sjedeć na onoj klupi, o kojoj smo govorili — ljubimici svojoj. Suhi kao trte, nemila pogleda, tankih usnah, odurna lica, neugodna glasa.

I oni bijahu tu, kada se dogodi ona nesreća. Voćarica i njezin pratilac ustaviše se pred njimi proseć.

— Što je? reče stariji.

— Što — što je? prihvatì voćarica.

A pratilac njezin preuze rieč: Mi prosimo za ubogu ženu, što joj evo diete slomilo si nogu i utićemo se velikodušju vašemu; i to rekav pogledà i onoga drugoga.

Ali koliko velikodušja bijaše u jednoga, toliko ljubavi u drugoga, i obojega bi prije našao u tvrdu i studenu kamenu one klupe, na kojoj sjedjahu, nego li u njih.

— Neimam u sitno, reče prvi.

— Ni ja, dodadè drugi, skapčajuć se do izpod brade.

Medjutim odnesoše diete u njeki obližnji dućan i, sto se je sabralo, bude predano materi.

Od toga dana okrstiše onu klupu imenom, koje no smo spomenuli na početku ove pripoviesti, — imenom „dvijuh tvrdicah". Kada bi oni sjedili na njoj, nehtjedè nitko ni blizu, — dà ni sama luda djeca. Znadijahu oni dobro, da ih sviet mrzi i prezire, te i ako ih to bolijaše, ništa nemanje pokazivahu ipak i u napredak svakom prilikom, da su ono, za što ih sviet drži.

Bijaše dan 27. listopada — dan prekrasan: zrak pooštar, ali čist, a nebo bistro kao ribje oko. Pod nastanak moglovita mjeseca Studenoga činjaše se kao da sunce taj dan hoće da se oprosti s godinom na svom izmaku. Dvie tvrdice bjehu po običaju došle na klupu i nasloniv se na svoje trske, srkahu, kao i najpošteniji ljudi, onaj liepi zrak božji i grijahu se na suncu njegovu.

Jednomu rekao bi da je šestdeset godinah; a drugomu manje — od prilike petdeset. Ovaj

poslednji, prevratjajuć valjada nješto pametju, izvuče iz džepa knjižicu i stane prebirati list po list, idué od mjeseca do mjeseca, dok se neustavi na danu, koj upravo bijaše.

— Danas je 27. Stjepane, reče starijemu.

— Dà 27.

— Sjutra je Šimunovo .... moj godovni dan, nastavì mladji, keseć se. To mu bijaše podsmjeh, — tako mu je slabo obviknuo.

— Dà, gle, tvoja godovina. Ti si se valjada nadao čestitci od mene?

— Bože sačuvaj; toga niste činili ni do sada, i bili ste od uviek protivnik i hulitelj toga običaja; a i pravo imate .... budalaština!

Šimun turi knjižicu u džep, i za čas nastavi, kao da se je nječemu dosjetio: Sada evo dvadeset godinah, što mi je čestitan imendan.

— Dà, dà, reče Stjepan; to bijaše Darinka, koja ti ga je čestitala.

— I mjesec danah poslje toga umr ..... umrla .... Šimun se zakašlje. Čini mi se, da sam se prehladio, reče; večeras je maglovito.

I sbilja; izpod kosih trakovah sunca na zahodu bješe se digla mala magla i vjetar ju od zemlje nosijaše preko krovovah.

— Dà, sjetjam se, prihvati Stjepan iza podužega mučanja, staviv prst na klonulo čelo; Da-

rinka ti tom prigodom dadè kesu, što ju je vezla svojom rukom.

— I koje nestadè onaj dan, kada je umrla.

— I s njom dvie stotine forintih, što bijahu u njoj.

— Činjaše se, kao da onim dviema stotinama forintih bijaše sudjeno da poginu.

— To je istina. Darinka bi ih bila izgubila i na drugi način; a nam bi bilo valjalo izgubiti svake godine toliko .... i to bi bilo, Šimune, dosada 4200 forintih izgubljenih.

— 4200 forintih! Bože sveti, koji novac!

— Ja sam vam govorio oduviek, da neima dobra, gdje se ženske miešaju; čovjek postane slabišem i babom.

Ah! tast njegov Stjepan nebijaše slabiš i baba. Sav sviet bio bi mu mogao umrieti od glada pred vrati, a nebi izmamio od njega ni prebijene krajcare!

Malo pošutiv, preužè opet rieč Šimun: Sbilja nam je ona gospodarila i vodila nas za nos, kao ludu djecu: i vas, svoga otca i mene, svoga muža. Sjetjate li se, kad bi nas pogledala svojima krupnima očima? Čudne li bijahu masti (boje) te oči .... ja bar nikada nevidjeh takovih: kao zelenkasti preljev duboke vode. Iskreno da reknem, ja sam ju ljubio; kada umriè onako iz nenada

i naglo.... malo da nisam poludio. Šest stotinah forintih izdadoh na pokop!

— Šest stotinah forintih!.... reče Stjepan.

— U sprovodu bijaše puno svieta, a osobito siromakah.... Sjetjate li se? Bijaše ljubljena.... mnogo je podavala.

— Ah! protuhah uviek dosta, da globe slabuške ljude. Davati, to je podupirati bezposlicu i sve opačine.

Noć se uhvatì, dućani se razsvietliše i svjetiljke po ulicah zapališe. Stjepan izvadi rukavice iz džepa i stade ih zamišljen razmatati. Navukav prvu, stadè, plesnù Šimuna po ramenu i reče:

— Što ti kazà, da ti od dvadeset godinah nije nitko čestitao imendana. Nije istina, čestitali su ti ga.

— A tko?

— Mala.... tvoja kćerka. Dok je bila u odgojilištu, poslà ti jednom pismo s kitom cvietja i papućami, što ih bješe vezla sama.

— Sbilja; ali toga nije činila više.

— Sjetjam se, da si joj zabranio. Je li te to ljutilo?

— To ne... to ne; ali ja mislim, da sam izpunio dovoljno svoju dužnost kao otac naprama njoj; platio sam sve troškove i privolio, da se udade.

Nefali. da je Šimun razumievao prekrasno svoju dužnost otčinsku. Koj je otac platio ikada točnije dojkinju i naukovinu za svoje diete? Ni dana nikada nije dužan ostao. Koj se je otac manje protivio udaji svoje kćeri? Istina, da se je slabo brinuo za nju, odkako je otišla od dojkinje u odgojilište, a iz odgojilišta pod krov suprugov, nepoželivši nikada ni da ju samo zagrli. Istina, da je jedva mario i poznati onoga, komu je bio povjerio sudbinu svoga djeteta. Ali ništa za to: ni dojkinja, ni odgojilište nemogahu ni pare tražiti od njega. Tako si on predstavljao nježna roditelja. Pravom se dakle ponosijaše tim, kako je zadovoljio svojoj dužnosti otčinskoj. Stjepan neimadijaše ništa dometnuti, buduć on isto tako valjano izpunio svoju dužnost kao djed naprama unučetu. U tom bješe navukao rukavicu.

Taj čas očù se sitan glas djetinji blizu njih:

— Majko, ja sam gladna, reče diete.

Stjepan i Šimun osvrnu se i smotre ženu na drugom kraju klupe. Na koljenih izpravila i k grudima pritisnula malo žensko diete; a ono se naslonilo preko ramena materi... toliko se od njega mogaše razabrati.

Za to slabo briga naše tvrdice; jedan podupro trskom bradu a drugi izvadio drugu rukavicu. Tada se pred njima ustavi mali njeki ku-

kavac, dječak od dvaenast godinah. Prodavaše žigice (sumporače) i nosijaše svoju robu u škatulji.

— Baš dobro, reče Stjepan; malo nezaboravih, da neimamo više žigicah. Ti si ih kupio posljednji put; sada je na meni red; i obrativ se k trgovčiću, reče; „Dè da ti vidimo žigice; smotuljci su maleni; samo jesu li dobre?

— Jesu, gospodaru.

— Ako nisu, i ja te opet zateknem gdjegod, nategnut ću ti uši, reče izabiruć smotuljak; a sada treba dati krajcaru, nije li?"

To rekavši potraži kesu u prsluku.

U taj čas ozove se diete uz njih: O majko, kako sam gladna; kupi mi kruha.

Sada već sjedjaše diete na zemlji te se naslonilo na koljena materi. Ona se prignula k njemu te mu reče njekoliko riečih natiho. Glava joj drhtaše, kao u čovjeka, koj težko uzdiše. Da je Stjepan, koj sjedjaše bliže, slušao pozorno, možda bi bio čuo, gdje mati prišaptnù djetetu: — Ah diete moje, neimam ni krajcare, da ti kruha kupim.

Ali on bijaše zabavljen prekapajuć po kesi. Izvadivši iz nje njekoliko krajcarah, uze ih prebirati po ruci, kao da traži nebi li našao, koja vriedi samo tri pare (feniga). Žigičar namiren ode.

Klupa, i oni, što sjedjahu na njojzi, nadjoše se na jedanput svjetlom obasjani. Nažigač bješe zapalio svjetiljku nedaleko od njih. Od svjetiljke zasja se novac na ruci tvrdićinoj. Djevojčica smotri krajcare, a bijaše gladna. Njoj krajcare bijahu hljebom; i u svojoj nedužnosti, neznajuć kako biva po svietu, pomisli, da oni, koji imadu šta jesti, moraju naravski dati i onim, koji neimaju. Ustade dakle i pristupi upravo k Stjepanu, te mu reče milim, malo drhtjućim glasom:

— Gospodaru, udieli mi krajcaru, da si kruha kupim. —

— Prosjakinja! reče Šimun, nadkučiv glavu.

— Ima ljudih, koji odhranjuju svoju djecu, da im prosjače večeri po ulicah, primieti Stjepan, turajuć opet krajcare u džep. Nu izmedju njih izmače mu se dvokrajcar, novac onih starih liepih vremenah. Buduć težja od ostaloga novca, odluči se i padši na zemlju, odkotura se upravo djetetu pred noge. Ono kukavče digne ju, misleć, da mu je poklonjena.

— Ne, ne, moja mala; Stjepan nepoklanja tako lahko dvokrajcarke, jer se boji, da nebi podpomagao bezposlicu i sve opačine. Vrati mi moju dvokrajcarku, mala kradljivice!

— Treba dati zatvoriti i mater i diete, dodade Šimun.

Mati se digne naglo. Razumievši na prvi pogled, što se je sbilo, nereče ni slovca, nego uzamši dvokrajcarku iz rukuh kćerkinih, vrati ju tvrdici, koj ju prihvati mrmljajuć; — dà, imade srdce, da ju uzme natrag.

Medjutim obasjà svjetlo obližnje svjetiljke lice majčino. Bijaše još mlada, od prilike dvadeset i pet godinah. Dugoljasto, taj čas bliedo lice, bješe joj uvjenčano dvjema pletenicama kose, crnje od ugljena; u krupnih očijuh bijaše joj čudan pogled, i dvie suze, viseće o trepavicah, sjahu se kao dva kamena draga. Crn madež, od prilike kao zrno sočivičino (lećino), resijaše joj gornju usnicu iznad lievoga kuta. To najprije spaziše dvie tvrdice; ali vidješe još nješto. — još nješto, od česa protrnuše obojica od pete do glave.

Mlada žena podiže diete na naručaj i odè naglo. Tvrdice gledahu za njom, dok im neizčeznù izpred očiuh. Tada umukoše za dugo.

— Za čudo kako je hladno . . . hladno! reče Stjepan, klopotjuć zubi.

— Jako hladno, prihvati zet; to je od magle.

— Mi smo se ukočili od studeni, reče tast, komu šklecahu noge, kada se bješe podigao.

Odoše, upiruć se o svoje trske.

Ovdje valja napomenuti njekoliko riečih o prošlosti dviuh tvrdicah.

Stjepan se bješe oženio veoma mlad kćerju njekoga trgovca, kod koga bijaše u poslu. Kuća trgovačka zapade mu u ime miraza. Odmah prve godine imade kćer, imenom Darinku. Djetetu nebijaše još deset godinah, kada joj umrie majka. Otac ju dade u odgojilište. Malo zatim uze Stjepan za ortaka (drugara) Šimuna, koga bijaše obljubio radi jednake ćudi i ukusa. Zajednički posao i korist još tješnje svezala dvie tvrdice. Djevojkom od trinaest godinah bijaše Darinka pametna i zrela, kao màlo koje diete u toj dobi. Otac ju izvadi iz odgojilišta i pripregnù svojim zapisnikom, odpustivši knjigovodju. Tim prištedì tisuću (hiljadu) forintih na godinu .... liep dobitak!

Odrastav postade Darinka veoma liepa; oči joj se prelievahu zelenilom duboke vode, kao što reče Šimun; a da bude još ljepša, imadijaše crn madež, od prilike kao zrno sočivičino na gornjoj usnici iznad lievoga kuta. Od toga madeža činjaše se još bjelijim ono bielo lice. Ali ta ljepota tiela nebijaše ništa prama ljepoti duše. Koliko joj otac bijaše samoživ, toliko ona imadijaše srdce milostivo ... a to je mnogo. Ona bješe uzela na se, da pred licem božjim izgladi zla djela svoje kuće dobrimi, a u tom joj zadade otac dosta ráda. Ništa ne manje ona ga ipak ravnaše po svojoj volji: bojaše bo se njena duboka, a ujedno i ljubka pogleda.

Šimun, koj bijaše najmanje za deset godinah mladji od Stjepana, nemogaše gledati dan na dan Darinku, da mu neomili i zaprosì ju u otca. On mu ju obrekne. Djevojka se opiraše s početka, i otac ju morade nagovarati do dva, do tri puta, i bješe se već razljutio na nju. Djevojka uvidi, da će joj uz dalji odpor propasti sve dosadanje nastojanje i sve dobro, komu se je nadala od njega. Napokon jedan dan: radilo se upravo o propasti njeke poštene trgovačke obitelji, koje sudbina bijaše u rukuh njena otca, i ovaj reče svojoj kćeri: Darinko, uzmi Šimuna, i učiniti ću ti štogod zahtiješ; ako ne — ne. — Neka bude, odgovori kći i uzè ga.

Za njekoliko mjesecih poslje te udaje, bude opet imendan Šimunov. Za taj dan rekli smo, da mu je izvezla kesu i na njoj upisala biserom rieč: „Veledušje.“ — Šimun spravi kesu u njeki kut (budjak).

U kratko za tim reče Darinka: Šimune, dan moga poroda približava se. Slutim, da neće biti dobro. Učinimo kakovo djelo Bogu ugodno, da mi On bude u pomoć.

— Ako je moguće . . . .

— Veoma lahko. Donesi mi kesu, što sam ti darovala i moli otca, da dodje s tobom. On će biti u skladani (magazinu).

Za čas se vrati Šimun sa svojim tastom.

— Otče! došlo je vrieme, da učiniš, što si mi toliko putah obećao, . . . a i ti Šimune.

— Što sam ti obečao?

Darinka razvije kesu i pokaže tvrdicam rieč „veledušje“ na njoj upisanu. Oni se odvrnuše.

— Obećali ste, da ćete mi ju jedan put napuniti i s menom poći da ju izpraznimo.

— Napuniti? . . . . reče Šimun.

— Dà; i ako me ljubite, ako vam je stalo do moga zdravlja i do moje sreće, a vi ćete rieč održati, i to još danas.

Jedva ih nagovori da privole, i težkom mukom izmami od svakoga po sto forintih. Debeo znoj oblì obojicu, kad valjade brojiti novce.

— Hvala Vam. reče im, a vi ćete meni zahvaliti večeras. Poslje ručka iziti ćemo sve troje, da ovo dvie sta forintih potrošim po svojoj volji. — I na odlazku pridade još s praga s rajskim podsmjehom: — Sjetjate li se, da ste mi obećali učiniti to svake godine?

Na večer dodje Darinka podpuno odjevena k stolu. Sva sievaše od blaženstva i obasù otca i muža riečmi blagimi i ljubeznimi. Dok su oni još sjedili i polahko dovečeravali, udje ona u obližnju sobu i odsvira na svom glasoviru jedan komad pun sladka glasja, komad, u koj bješe prelila svu svoju dušu.

— Ja sam gotova, reče, pokazav se iznenada i, smiešeć se, držaše kesu u ruci.

Stjepan i Šimun uzmu kape u ruku; nu Darinka čim se maši za kvaku, strese se i probliedi. Valjade se vratiti.

Sutradan umrie Darinka, porodivši kćerku; umriè, držeć za ruku otca i supruga, koji joj se zakleše, da će sveto obdržati, što su obećali.

Šimun, s početka da sdvoji, nevidjaše po tom u svojoj kćeri nego uzrok smrti Darinkine. Nehtjede je ni gledati i dade ju odmah na dojku u selo. Kako je poslje izpunio svoju dužnost otčinsku: to znademo. Iza smrti Darinkine nestajaše dan na dan i njena blagotvorna upliva. Hudi duh vrati se u kuću gorje, nego ikada: ohladnì, proneveseli se i smrknù. Prah spopade sve i pokrì svojim sivim plaštom i glasovir zamuknuo od to doba.

Njekoliko godinah za tim prestadoše trgovati tvrdice i zakopaše se u svoje svakdašnje pogane navade. Tako životarijahu sve do 27. listopada, dana, kojim smo započeli ovu pripoviedku. Dokučujete li sada drhtavicu, grozu i smutnju dvijuh tvrdicah? Vidješe Darinku — mrtvu Darinku. Ona uboga žena, što bijaše sjela na kraj klupe njihove ... to bijaše ona. Kako da posumnjaju o tom? Svjetiljka ju svu obasjala; i ako tko, to dvie tvrdice

moradoše upoznati ono liepo bliedo lice, one krupne oči, zelene kao duboka voda, i onaj mali madež na gornjoj usnici iznad lievoga kuta. Vratiše se, trneć od te prikazni; nebiahu vikli tako rano vratjati se doma.

Tmina u ulici, gdje no stanovahu, zaplaši ih tu večer. Požuriše se, da unidju u kuću i zatvore vrata za sobom, kao da ih gonijaše tkogod. Vrata zaškripnuše, a oni se užasnuše. Stupiše u dugačak triem do skladane, koja u taj par bijaše prazna i za iznajam.

U tom triemu pomrčina kao tiesto. Magla, što bješe prodrla unj, usmradila se po pliesni veoma neugodno. Stjepan zapali sviećicu, i kako njen plamen titraše, tako igrahu i njihove gorostasne sjene na zidu. Iz toga triema dolazilo se u dvorište; a u dnu dvorišta bijaše stan dvijuh tvrdicah, i viš njega izpinjahu se visoke zidine obližnjih kućah.

Za života Darinkina bijaše to dvorište mal vrtić (baštica) s čimenkom u sriedini i četiri reda ružicah s kraja. Od to doba ružice izumrle, a zemlja se tvrdo ugazila. Od svega nepreostadè ništa do dva bršljana, što ih Darinka zasadila uz zidove, te se vremenom razvriežili i zid visoko prekrili. Od tih bršljanah bijaše još tamnija tama, te se lahko mogaše opaziti, što stojaše pred njimi.

Tako prelazeć preko dvorišta naše tvrdice, smotriše prvim pogledom golemu nepomičnu sliku, gdje se je sried bršljana na zid naslonila. Stjepan stavi motreć lievu ruku izmedju sebe i svjetla, i vidjè, a i Šimun vidjè, duh Darinkin, kako im se bješe prikazao na trgu pri klupi. Na to im vjetar ugasì svieću.

Prevališe tri spoljašnja kućna skalina u neizmiernom strahu. Vrata bijahu oškrinuta — stvar neobična; uljegoše naglo i u tami spotače se Stjepan.

— Petre! tokmače, luda zvieri! uzvika se, kao da će mu silovitost nadomjestiti srdčanost.

Petar, sav sbunjen, izide iz jedne sobe razi zemlje sa sviećom u ruci. Šimun mu ju iztrgne i podje, vodeć za sobom tasta.

Petar bijaše momak od jedno dvadeset godinah; ali malen, mršav i tako jadan, da nebi rekao da mu je i petnaest. To bijaše po mlieku brat kćeri Šimunovoj. Nebuduć za nikakov poljski posao, scienijahu se roditelji sretnimi, što ga dvie tvrdice uzeše u službu. Platje mu nedavahu nikakove, već samo hranu i odielo; ali kakovu hranu, i kakovo odielo! Za sedam godinah, što stojaše u službi kod njih: nikada dobre rieči nečuo, nikada prijazna lica nevidio; življaše u vječitoj prèdnji (strepnji), trpeć i tielom i dušom, zlostavljan

i svakom prigodom grdjen; pa opet mu se gospodari čudili slaboumju kukavnih moždjanah. — Tokmače! to im bijaše najmilije ime, kojim zvahu taj ubogi stvor.

Unišav u blagovanu (sobu, gdje se jede), posadiše se na svoje obične stolice, stare kožne stolice, pokovane pozlatjenimi čavli. Ista čuvstva mučijahu ih; nijedan nesmjede kazati drugomu, što misli.

Stjepan uzme sám sebe oblagivati:

— Razhladio sam se. Magla je veoma nezdrava; od toga sam malo grozničav; osjetjam, kako mi se bilo razigralo. Groznica uzbunjuje uviek, kad manje kad više, i moždjane ... to svatko znade; pa mi se čini, da vidim koješta ... a obkladio bih se, da Šimun nevidì ništa.

Šimun, dignuv se sa stolice, uzhodao se po sobi, i postavši pred Stjepanom, reče mu:

— Vjerujete li vi u duhove?

Odgovor izumriè na usnah Stjepanovih i srdce mu sasvim klonù. Domisli se, da je i Šimun vidio nješto.

Vrativ se Šimun, ustavi se opet pred tastom:

— Srdi me, što nedadoste dvokrajcarke onoj maloj.

— I mene srdi.

— Možebiti da nebismo trpjeli ovih mukah, što ih trpimo sada.

Šimun nastavi svoju šetnju po sobi.

— To je istina, reče Stjepan do mala, da mi ta dvokrajcarka pritište dušu, kao čitav tovar olova. Dà, da sam ju kojom srećom dao onomu djetetu.

Bivši još u rieči, izvadi dvokrajcarku iz džepa, i položi ju na kraj stola.

— Uf! poviknù, iztiruć si čelo, to je čudno! Gledaj, Šimune, gledaj ju! svieti se kao vatra.

— Mahnite se, reče Šimun, nesmievši pogledati onamo; te dvokrajcarke sviete se već tako, jer su od kova zvonova.

— To je istina ... dà, to je njeka osobita smjesa; ... to je kov zvonovi.

Iz toga počme sada Stjepan izpredati nove misli. Učini mu se, da se dvokrajcarka polagahno niše na stolu, kako se je njegda u drugoj slici nihala u zvonu. Učini mu se, da čuje zvuk mjeda (tuča) sve jači i jači, dok nepostade glasom razgovietnim, koj pjevaše: Dok sam bilo zvono, zvonilo sam u zraku; zvonilo sam na molitvu, ... na molitvu za žive i mrtve ... siromašne mrtve; a kao dvokrajcarka hodam po svietu od bogata do siromaka. Ja sam novac potrebnikov, kojim platja

hljebac svoj. Kese bogatarske moje su tamnice... oslobodite me!

Od toga zvuka bijaše Stjepanu da poludi... objema rukama uhvati se za glavu.

— Čujete li taste? Čujete li? Govori o molitvi i o siromasih. Zveči, da mi pukne glava, ta dvokrajcarka od zvona. Izbavite me ... hitite ju kroz prozor ... molim vas i zaklinjem vas.

Šimun otvori brzo prozor, koj gledaše u njeku uzahnu ulicu, i podje da uzme dvokrajcarku. Jedva čekajuć da je se rieši — rekao bih, da mu žeže ruke — hiti ju sa sredine sobe. Ali dvokrajcarka odbije se od gvozdene poduporke na prozoru, i mjesto da odleti na ulicu, padne sa zveketom opet u sobu. Tu opîše polukotur, i upravo kada ju Šimun htijaše nogom ustaviti, nestane je u pomostu izmedju dvijuh platnicah. To bijaše star pomost, sav se već raztvorio, i Šimun, stavši nogom na novac, da ga ustavi, još ga dublje potisne u zjalinu. On od jada porumenio, a zet mu kao krpa probliedio. Uze svjetiljku da pogleda po zemlji. Nokti se nemogaše ništa opraviti. Stjepan izvadi nožić iz džepa; ali pri prvom pukusu pukne mu na dvoje; Šimun na to dohvati veći nož; ali mu se njekako naglo zatvori i u prst ga ljuto poreže.

— Do biesa! cikne, nož baci i digne se.

U tom stupi Petar u sobu, da stere stol. Zapovjediše mu, da prozor zatvori, i Šimun si dadè donieti u kupici vode, da izpere ranu.

— Stjepane, reče tada nješto mirnije zetu, pustiv krvi da curi iz prsta; mi smo zbilja prava djeca; tà to je sve lahko razjasniti. Danas po podne govorili smo o Darinki ... njeke uspomene duh su nam obuzele ... k tomu dodaj slučajnu naličnost, smatrenje razigrane mašte, hrdjavo vrieme, a možda i malu groznicu.

— Jest, jest; ja jamačno imadem groznicu.

— A što treba više, da ti se glava uzbuni i da ti u ušima zuji. Sada, što je ova dvokrajcarka od prozora odskočila i u ovu pukotinu odkoturala se ... što si ti nožić prelomio, a ja se porezao: kakovo je to čudo golemo?

— Nikakovo, zaisto. Dakle vi nevjerujete...?

— Jedno vjerujem, da nas je odviše zaokupila uspomena Darinke; da li pravom ili nepravom, to je svejedno. Što jest — jest; badava je tajiti.

— Traljave sprave! — što je mozag čovječji. —

— A na posljedku, prihvati Šimun, kada duhom bolujemo, a mi liečimo bolestnika. Što je naša bolest? Uznemirili smo se, što po želji Da-

rinkinoj nedadosmo svake godine po njekoliko krajcarah siromakom. To je slabost, — velika slabost! Ali što ćemo, kada je tako ... bolest je tu .. a liek je prost. Netreba nam, nego od vremena do vremena baciti po koju krajcaru tim kljastim djavolom ... pa ćemo imati mira.

— Imate pravo, reče Stjepan.

Vidite, koji ovo čitate: Šimun bijaše ipak mudra glava, gdje treba. Tvrdice si u glavu ubile, da je svemu doskočeno s njekoliko krajcarah ... s njekoliko krajcarah, bačenih pokadšto kojemu siromahu ... pa ipak gledajte, koli je silan i samo trunak ljubavi ... ta odluka bješe ih pokriepila i oporavila.

— Treba još primietiti, dodadè Šimun, omatajuć prst krajem svoga rubca, da su nam želudci prazni, a najveće utvare dolaze od gladi.

Sjedoše jesti.

— Nješto mi pade na um, reče zet tastu čas po tom; kako bi bilo, da danas, kao na vaš imendan, izpijemo jednu bocu onoga staroga; to i onako nebiva često.

Doista to u njih bijaše veoma riedko.

— Ja idem po nju, dodadè, zapaliv mukæt na svjetiljki; a dotle vi začinite loćiku (salatu) i

izvadite iz ormara onaj komadić sira i ono staklo kuhana voća.

Eto ti gotove časti! Siru bilo šest mjesecih, odkada se je načeo; a voću četiri godine, odkada je kupljeno za bolestna Stjepana.

Da je u podrum snišao bez ikakova straha, to se nemože kazati; ali bijaše ipak dosta srdčan. Popjevkujuć sišao, popjevkujuć bocu izbirao. Ali na jedanput pomisli, da se toga vina nije živa ruka dotaknula od smrti Darinkine. Od toga časa nepopievkaše više i vrati se polagahno. Prolazeć vidi oškrinuta vrata jedne sobe razi zemlje; primače glavu i svieću: — Jesi li ti Petre? — reče.

Petra tu nebijaše... već što opet vidjè Stjepan, bijaše slika Darinkina, gdje u dnu sobe, u kutu, sjedi na kupu naslaganih drvah. Trže se natrag, kao da ništa nevidjè, i odleti što brže u prvi sprat. Položiv bocu na stol sruši se polumrtav na stolicu.

— Taste! evo je u kući... ja Vam kažem. Upravo ju vidjeh u drvarnici.

— Bah! ta je slika u tvojoj glavi, a ne u drvarnici... to je od krvi, kažem ti, i dokazao sam ti bjelodano. Jedan prst ovoga vinca.... pa ćeš doći k sebi. Znaš li ti Stjepane, da toj boci imade dvadeset i dvie godine.

Šimun natoči.

— U vaše zdravlje, kao na imendan, reče Stjepan, i strese čašu na dušak. — Koj miris! koja žestina! Doista, da ga pijemo svaki dan po malo, držim da bismo poživjeli koju godinicu više....

Ah! to bijaše vitežko vince; tako vitežko, da se od njega već stade taliti (topiti) tvrda kora oko njihovih srdacah.

— Dakle da čekamo dok umremo, pa onda da ga pijemo? preuzè Šimun. Tako je to na svietu; čovjek si odkida, gospodari, zdravlje kvari, čuva, kupi, ništa neuživa, od svih je mržen....

— Istina, istina, reče Stjepan, komu se zakresiše oči. Čovjek je nesretan, od nikoga neljubljen, — i na posljedku umre sam u kakovu kutu, pa ostavi drugim....

Ah dobro vince, krasno, slavno vince! Dvie tvrdice već ga popiše treću čašu i htjedoše tako nastaviti; kad al glasno i cvielno jedan jedini put zveknù glasovir u obližnoj sobi. Toga glasovira nedotaknù se živa ruka od smrti Darinkine.

Stjepan i Šimun stresoše se i uši narogušiše. Ni glaska više.

— Do biesa, reče Šimun, ta nismo mi luda djeca. Još jednu da izkapimo, pa da idemo po-

gledat što je. Ja bih se obkladio, da je pukla žica u glasoviru, i više ništa.

— Nefali! to je istina, dodadè Stjepan.

Šimun uze svjetiljku sa stola i podje u sobu, odkuda se bješe čuo glas; Šimun za njim. Jedva udjoše, zapanjiše se: — glasovir bijase otvoren.

— Darinka je u kući, promljà Stjepan.

Šimun, malo se ohrabriv, podje da metne svjetiljku na peć; ali se u jedan mah trgne, opazivši, gdje se nješto svjetlucka na njoj.

— Što je ovo? reci mi Stjepane... Meni se je zamaglilo pred očima. Nije li ovo kesa, kesa nestala, kesa Darinkina? Jest ona.... Stjepane! hajdemo odovuda.

— Izidoše natražke jedva se držeć na noguh. Donjekle ostaše kao uništeni, dok se Šimun najedanput izpravi i oduševljen poviknù:

— Eh! znaš Stjepane, što smo čineći?

— Recite mi, taste moj!

— Hajde da održimo rieč, što ju dadosmo Darinki, i to podpuno. Uzmimo kesu i vrzimo u nju svake godine dvie stotine forintih za sirotinju.

— Pristajem dragovoljno.

— Pa ćemo ih podieliti svake godine sami.

— Neka bude.

— Pa onda čemu da se bojimo duha Darinkina?

Šimun ode upravo, i bez svieće, da potraži kesu na peći, i postavi ju pobožno na stol. Bijaše još onakova, kao što ju je u svojih rukuh držala Darinka u oči smrti. Dvie stotine forintih bijahu još u njoj. Šimun natoči čaše:

— Na uspomenu naše Darinke, naše mile Darinke!

Izpiše i, sjednuv na svoja mjesta, dugo mučahu i motrijahu kesu, koja se svjetlijaše na stolu.

Tada im se učinì, da stara dvokrajcarka od kova zvonova zveči žalostno: — Udielite, udielite, govoraše; udielite, osobito materam, koje imadu nejaku djecu. Uboge matere! uboga nejaka djeca! Darinka — i ona imadè nejako diete — ali je narasla kći Darinkina. Nu gdje je? tko zna? Znate li vi?

Stjepan i Šimun osjetjahu, kako im se srdca stežu i nadimlju; suze im potekoše niz lice — i nemogahu prosloviti ni slovca.

Dvokrajcarka umuknù, a glasovir zaigra pjesmu, što ju u oči smrti bijaše svirala Darinka; a tu ljubku pjesmu zamieni glasba čudna i strahovita. Sve tipke na glasoviru progovoriše glasom ljudskim: uzdišuć, vičuć, mrmljajuć i plačuć. Svi

jadi ljudski prosboriše svojimi glasovi: čù se krivnjava djeteta gladna. jecanje sdvajajuće majke, stenjanje siromašna bolestnika na svojoj postelji, kletve čovjeka, propala bez ičije pomoći.

Stjepan i Šimun stadoše grcati i spopade ih težki znoj.

Skrajnim naporom iznemoglih silah jedva mogoše podviknuti:

— Smiluj se, Darinko, smiluj se; ah prestani, prestani, prestani!

— Da prestanem!, odzva se ona, da prestanem? Zar je po meni ta žalovita glasba? Po tebi je, otče, i po tebi, Šimune, koji neučiniste dobra, što mogoste, što moradoste, i što učiniti obećaste!.... To viču i plaču jadi, koje vi neublažiste, neutješiste... Tko Vam je kriv? Kad se rastavih sa svietom i Vami; kad odoh tamo gori: bjeh obećala Bogu, da ćete se popraviti. Tomu sam se ja nadala... a učiniste li vi?

Stjepan i Šimun srušiše se na tlo (zemlju), uništeni i jedva dušom dišuć; ali rieči Darinkine prodrieše im u mozag kao olovo raztopljeno. Darinka ih se taknù i odvedè ih u sobu, gdje im stojaše kovčeg (sanduk) s novci. Rukom mahnù, a kovčeg se otvorì. Tu zagrabi objema šakama dukatah i uze ih bacati u vis. Kako odletješe, tako se više i nevratiše. Tvrdice gledahu za njimi

daleko, prem bijaše gusta pomrčina, i vidješe, kako padaju po stanovih sirotinje. Šimun, videć gdje je propao, skupi svu snagu i htjede potrčati za zlatom i srebrom, što ga prosipaše Darinka. Od toga se probudi.... dan bijaše svanuo.

Začudi se, našav se još sveudilj na svojoj stolici i ugledav Stjepana, koj se takodjer bijaše prenuo. Motrijahu se njeko vrieme, neprogovoriv ni rieči. Kesa Darinkina ležaše na stolu.

— Jeste li vi to taste?.... Ja neznadem. Čini mi se, da smo od toga vina zaspali... Ah! strašne noći!

— A Darinka? upità Stjepan.

Trebaše im zadugo da si malo urede misli. Bijaše li to san, ili istina?

— Bilo što mu drago, povikne Šimun, mašuć útrnulima nogama; ako je san: dobro došao; ako je istina: i ona dobro došla; ali jedno je prije svega silno nuždno. — Znaš što, Šimune: da potražimo Darku.

— Dà, da potražimo moju kćerku... moju Darku.... to je skoro Darinka.... Oh! kada promislim, da nismo vidjeli svoga djeteta, odkada se je rodila.

Nova misao zapodjè se u glavi Šimunovoj. Rukama se za kose spopao, oči mu stale, a glas promuknuo.— Taste! ona ženska jučer na klupi...

ona ženska s malim djetetom ženskim... ta živa slika Darinkina... to bijaše Darka.... Darka, razumiješ li, naša kći... moja kći?.. sa svojim djetetom.

Uzhukali se kao dva ludjaka plačuć i po glavi se bijuć.

— Taste, reče Šimun, treba se žuriti... Darka je u biedi....

Nakljukaše u kesu Darinkinu novca, što mogaše stati, uzeše kape i sidoše.

— Hoćemo li probuditi Petra?

— Netreba, reče Šimun, neka spava siromak. Eto nam taste opet jednoga, koga nismo baš usrećili!.... a ipak je brat po mlieku Darkin.

To govoreć otvori polagahno vrata od sobe, gdje spavaše Petar. Svjetlost ulazaše u nju oknom, izdubljenim u kapku. Vidješe kukavna dječka, gdje spava na slamnjači pod otrcanim pokrovcem, preko koga je pometao i svoje stvari, da neozebe.

— Taste! reče Šimun, nevalja, da Petar spava ovdje; — tu je vlažno i studeno.

— Počekaj samo za čas, reče Stjepan i, izišav na prstih, vrati se, što mogaše brže uz skaline, i sa svoje postelje skine dobar vunen topal pokrivač iznese ga.

— Pomozi mi, Šimune, da ga pokrijemo.

I pokriše ga s opreznostju majke, koja se boji, da nebi probudila svoje zlato. Na to izidoše polahko i zatvoriše vrata za sobom.

Najmiše kola. metnuv se u trošak, od koga bi se bili prepali dan prije, te se odvezoše u odgojilište, u kom bijaše na nauci Darka. Ali u tom odgojilištu sve se od ono doba premienilo; iz onoga, što im tu rekoše, uhvatiše jedva malo traga, kojim da ju traže. Idjahu od mjesta do mjesta, trkahu vas božji dan, preiskaše stotinu kućah.

Kada se noć uhvatila, vratiše se kući strveni od umora, ubijeni od tuge.

Petar, sav zabunjen, dočekà ih sa svjetiljkom na vratih. Kukavac proveo dan užasna nemira. Kako to! Gospodari mu otišli prije, nego se on digao, bez pojutarja i bez ikakova zraka životan. Pa onda onaj pokrivač gospodara Stjepana, što ga, probudiv se, nadjè na sebi ... sve mu to bijaše velikom zagonetkom... Nu još se većma začudì, kada ih vidjè, nego li se čudjaše, što ih nevidjè.

— Ništa! ništa! moj ubogi Petre, zaviknù Šimun, ušav u kuću; ništa ti nenadjosmo.

Ali Petar neznadijaše o čem se radi, a k tomu prijaznost gospodarah bijaše mu neobična: te tako i on ostadè sav zapanjen i govoraše sveudilj, neznajuć ni sám što govori: Ništa, ništa.

— Ah! pa da znadeš, preuze Šimun, na koliko smo vratah pokucali; da znadeš sve siromaške stanove i sve jade, što smo ih vidjeli tražeć našu kćerku. Moj sirotane, sav svoj novac tu ostavismo... sav! — ali Darki traga nenadjosmo... a dok mi ovdje govorimo, ona kukavica trpi.

Ako je ikada Petar bio tokmakom, kao što ga zvahu, to se mogaše reći, da je sada. Lice mu živo izražavaše, što osjetja duša. Nemogaše pravo ponjati, što se je sbilo s gospodarî, i razumjè, da bez dvojbe traže Darku.

— Darka! Darka! ah! — Svjetiljka mu htijaše da padne iz ruke, i za to ju položi brzo na skalin (jer taj razgovor vodjaše se na stubah). — Darka! i, ponoviv to ime, uze jodati gorko.

— Možda si ju ti vidio gdjegod? upita Stjepan.

— Ona je moja sestra,... po mlieku sestra. Jest, jučer sam ju vidio... ovdje. Uboga Darka! Nemojte me tući gospodaru, što sam ju pustio na mala vrata,

— Da te tučem toga radi! — Bože moj!

— Mala joj bijaše gladna, gospodaru, i Darka si mislila: Petar će joj dati komadićak hljeba... Zato bijaše došla; ja joj dadoh svoj ručak... ali to bijaše malo....

Stjepan uzè ruku Petrovu u svoje, a on nastavi:

— Darka je već više putah bila ovdje. Mi se dvoje znademo od mladosti, gospodaru!... pa onda jedno mlieko! jedna majka! Nikada je nevidih žalostnu, kao jučer, i reče mi, da neće trpjeti zadugo, već da odilazi na onaj sviet. Prije toga htjede još jedanput vidjeti sobu, u kojoj joj umrie majka, i sve ono, što bijaše njeno. Pa sada sudite, nije li poštena duša! Iz rukovnice (kolčaka) majčine, koju htjede da ogleda, izpadè kesa... kesa puna novacah. Ja joj rekoh, da ju uzme. Imadoh krivo... to priznajem... ali što ću? — srdce me prevari. Ona kesu rukom odturi, nerekav ni rieči i pristupi ka glasoviru te ga otvori; na prvi udar glasovira proplakasmo i nas oboje. Ah! to bijaše tužno! Na to sidosmo i bijasmo u malom dvorištu, kada vi dodjoste. Ona se brzo sakri medju bršljan. Iza toga sklonih ju u svoju sobu dotle, dok mi bijaše zgodno izpustiti ju malom ulicom. Oh, gospodaru Šimune! ljubite Darku... Kako je dobra! — a i njena mala, kako je vrla!

Stjepan i Šimun nemogoše više podnieti.

— Znaš li ti, gdje stanuje, Petre?

— Znam, gospodaru, i kopajuć po džepu izvadi komadić artije.

— Hajdemo brže, poviknù Šimun; i ti ćeš Petre s nama.

— Hvala, gospodaru, hvala.

— Ali slabo si odjeven, a studeno je.

— Gdje je moja kabanica? reče Stjepan; uzmi moju kabanicu.

Malo zatim odvezoše se sva trojica.

Darinka dakle bijaše i sbilja došla u oči toga dana u kuću otčevu, za nju tudjiju od svake tudje. Otišav iz nje uputi se u svoj siromaški stan. Taj stan bijaše u najvišem spratu (katu) njeke izhrdane kuće, u kojoj življaše jedino čeljad, hraneća se trudno od posla; a od svih zakutakah u njojzi bijaše najžalostniji Darinkin. Uzidè polagano preko pet spratovah i uputi se tapčuć tamnim triemom. Vrata do njezinih bijahu oškrinuta i vidjaše se svieća u sobi. Na glas stupajah Darinkinih otvoriše se vrata i na podsjeku ukaza se visok momak od dvadeset i pet do trideset godinah. Nemirno lice razvedri mu se, kad ugleda Darku.

— Jesi li ti to već jedanput, reče; unidji, unidji; Ah, kako smo se bili zabrinuli za te!

Na to izidè mati onoga, što to govoraše, — dobra starica. Dà sbilja, to bijaše ona voćarica u kutu na trgu.

— Gospode bože! uzkliknù, što si ti diete tako probliedila? Je li to pamet, ostajati tako

dugo izvan kuće ... po ovoj magluštini ... misliš da je to i za malu dobro? Draga sirotica .. Ona spava! daj, da ju položim na svoju postelju ... Spavaj, spavaj, rano moja!

— Posjedi malo Darko, reče momak; zaisto bijasmo se veoma zabrinuli.

— Stanko silazio više od dvadeset putah na vrata, da te izgleda, reče mati.

— Vi ste meni predobri.

— Samo kada si tu. — Možda ti što treba?

— Hvala, ništa, osim odpočinka. Već je kasno, a ja Vas zadržavam ... Htjede da se digne.

— Ne, ne, reče mati, moleć ju da ostane. Ja nisam pospana; a nije ni Stanko; a k tomu imamo njeki mali razgovor. Mi viećamo već više od dva sata o njećem; a mogli bismo viećati i do vieka uzalud, dok nečujemo drago diete i tvoju.

— Majko! ... reče Stanko glasom molbenim.

— Ti šuti; to je moj posao ..... Darko! reče mladoj ženici; ti znadeš, da tė ja ljubim; to znadeš, nije li? — i to je istina. Zato ću ti kazati, što mislim, od srdca. Po tom bi mogla i pogoditi ....

Darka pogledà Stanka, pa onda mater; rumen joj se proli licem, a krupne suze potekoše niz obraz.

— Nemoj je, majko, reče Stanko; vidiš da joj je težko.

— Šuti, velim ti ja, odvrati mati i pritisnù Darku na svoje grudi.

— Pusti suze, neka teku, Darko; od njih će ti odlahnuti. Znam, da ti je težko; ali, ako ti je od nas pomoženo, i tomu će biti kraj. Bogati nismo; nu što imademo, podieliti ćemo dragovoljno s tobom i djetetom, i što bude manje zalogajah, biti će za toliko više zadovoljstva. Moj sin biti će presretnim suprugom, a ja najsretnijom materom. Znam, da si njegda obvikla boljemu; — nu novac .... blago ... to dolazi i prolazi. U njem nevalja tražiti sreće; ona je u srdcih, koja se ljube. Neću te siliti, diete moje; dobro je sve prije promisliti i neprenagliti se; nu morala sam o tom govoriti s tobom; jer bez tebe ništa.

Suze staričine izmiešaše se sa suzami Darinkinimi.

— Sve vam vjerujem, draga majko moja; znam da supruga Stankova mora biti sretna. Alî dozvolite mi samo jedan dan ... sutra ću vam odgovoriti.

Pri tom ostane.

Sutradan vrati se starica po običaju već u mrak doma. Pokuca na vratih Darinkinih; ali joj se neodazva nitko.

Sgotavljajuć večeru za sina, učini joj se, da njetko tiho tapa po triemu. Otvori. — Prevarila sam se, reče. Bijaše Stanko vratjajuć se s posla; a od Darke još ni traga ni glasa.

Očuje se opet štropot stupajah ljudskih u triemu. Stanko iztrči sa svjetiljkom, a mati za njim, i izpadoše pred stare naše znance: Stjepana, Šimuna i Petra.

— Darka, — upita Šimun glasom zadušenim, je li tu?

— Evo joj sobe, ali nje neima, odgovori Stanko.

Stara voćarica upoznade tvrdice; — što je to? pomisli; što će ti?

A oni navališe na vrata Darinkina. Stjepan pritisne kvaku... vrata se otvore — i unidjoše.

— Što? vrata otvorena! — povikne Stanko, čudeć se, te uljegne i on s materom.

Svi se uzeše razgledati po sobi, i Stjepan prvi opazi komadić artije, savijen na četvero, i na njem napisane dvie rieči: Za Stanka. Nepazeć na to, razmota artiju i pročita pismo.

To bijaše odgovor Darinkin mladomu posleniku. »Dosta ti je, veljaše mu, tvoje nevolje; a još da ti ja idem na vrat s djetetom! Kada pročitaš ovo pismo, znaj, da ja i moja kćerka počivamo za uviek u grobu neobičnu.«

Protrnuše od straha svi. Grob neobičan! — voda! — utopila se je skupa s djetetom! Petar

se sruši na koljena, uhvativ se objema rukama za kraj stola. i uz to se dotakne slučajno pera, kojim bješe pisala Darka. Još bijaše mokro. — Vranilo se još nije osušilo! Neće biti daleko . . . ako se požurimo, možemo ju još spasiti . . . Slabo nade . . ali ipak . . . .

— K rieci! (potoku), k rieci! povikaše svi.

S njekoliko riečih dogovoriše se, da valja udariti putem najkratjim do obale i paziti osobito na izlaze ulične. Put je dalek; a Darka obteretjena djetetom nemogaše još biti izvan grada. Svi se podigoše, dà i ista stara majka Stankova.

Prispievši k nasipu uzduž rieke, svakô se postavi na izlaz jedne ulice; sve oči stražijahu duž rieke, a sva srdca kucahu silno. Svieta bijaše malo vani (na polju); nebo se naoblačilo i duvaše studen vjetar.

— Za ime božje! malo nas je, reče Stanko. Da nam je još tkogod.

U tom spazi čovjeka vremešna ne daleko od sebe. U kratko mu kaže, o čem se radi.

— Dobro, dobro, reče neznanac . . . . dakle mlada žena, s malim ženskim djetetom od tri godine; ime joj Darka. Idem, idem; — i odtrča, što ga noge nose, na mjesto, gdje mišljaše da bi ga trebalo.

Tomu se u dobar čas dosjetio Stanko. Jer taj čovjek i sbilja prvi smotri Darku, i pristupiv k njoj, uzè ju za ruku i dovede k njezinim prijateljem.

— Tu bijaše veselja, milovanja, grlenja, pripoviedanja i suzah kao kiše. — Jedva se umiriše. Darka s kćerkom uputi se u dom otčinski, koj joj tako dugo bijaše zatvoren. Nezaboraviše upitati za ime i stan neznana čovjeka, na koga ih namjera namjerila.

Stanko i starica majka njegova vratiše se k svojoj kući.

— Hvala bogu! spašena je, reče Stanko materi; ali za nas je propala!

— Tko bi bio i sanjao, da su one dvie tvrdice otac i djed Darkin!

U staroj kući dvijuh tvrdicah veselje i slava, kakova se tu još nedoživi nikada.

Stjepan i Šimun sada istom doznadoše, da je Darka ostala udovicom već za godinu danah poslje udaje. Muž, hrdja, ostavi joj za baštinu skrajnje siromaštvo. — To je naša krivnja! naša krivnja! govorahu oni; ali ćemo ju popraviti, drago diete.

Tu noć Stanko ni oka nezatisnuo, i sutradan ostao kod kuće i stara majka s njim. Oko podne njetko pokucà na vratih i Šimun stupi u sobu.

— Dobro jutro starice; dobro jutro momče! Darka je zdravo, i mala s njom . . . Dozvolite mi

da malo sjednem .... Pet spratovah! ... ja sam se sasvim zasopio — a pri tom mu sievaše lice od nutarnjega zadovoljstva.

Stanko čas porumeni, čas probliedi; bijaše mu, kao da stoji na žeravki.

— Imam za tebe, junače, malu izporuku, reče mu Šimun. Nisi li ti, ili tvoja mati, imali kakov razgovor s Darkom?

Stanko nješto izmucao, neznajuć ni sam što. A stara uzela sukati oko prstah pregaču, te pri tom govoraše nješto, neznajuć ni ona što.

— Evo vam nosim glas, da Darka pristaje, a i ja.

Stanko pade na koljena, a mati njemu oko vrata.

— Ali pod jednom pogodbom, dodadè Šimun, da od dana vjenčanja morate stanovati s nami pod jednim krovom. A sada hajdete samnom, da vidite Darku i njezinu malu. One vas čekaju.

I, silazeć uz stube, Šimun uzè izpod ruke staru voćaricu, te joj prišaptnù: Stara majkice, one dvie tvrdice ... tamo dolje na trgu ... zaboravite ih! .. umrli su, neima ih više!

Na to se Šimun dadè odvesti k onomu neznancu, što no mu jučer na večer pri rieci bjehu zapitali za ime i stan; i upoznadè u njem onoga istoga čovjeka, koji pred dvie godine danah bijaše prosio po trgu sa starom voćaricom

za ranjena dječaka. I on upoznadè Šimuna i divljaše se, čuvši, kako danas govori; a još se većma začudì, kada ga zazvà kćeri u svatove. On obeća da će doći; i kad izprati Šimuna do na vrata, stiskajuć mu ruku, ovaj prišaptnù i njemu: Možebit se sjetjate dviuh tvrdicah .... tamo dolje na trgu ... zaboravite ih ... umrli su ... neima ih više.

— To vidim, odgovori neznanac.

Medjutim dobra stara dvokrajcarka od miesa zvonova bijaše još sveudilj medju dvjema platnicama. Dosada nebilo vremena misliti na nju. A kada se povedè govor i o njojzi, da ju izvade: mala Darkina uzè gumbaču — i gle sinoćnje jogunice! — odmah izskoči. Ta dvokrajcarka čuva se kao kakova svetinja obiteljska.

A ona klupa od kamena stoji i dan danas na trgu na svoja tri stupa. Mnogi sviet sjeda na nju svaki dan; ali nesjedaju njekdašnje dvie tvrdice; jer su umrli, ... neima ih više!

MILKO.

I.

„Dà krasna jutra!“ reče učitelj Blaž Dobrinić u selu Orahovcu, izgledav na prozor svoga uboga, ali uredna stana;„ zar nije već na zemlji raj za onoga, komu je Bog dao zdravlje, dušu vedru, a srdce čisto — da ga se uživa? Oh! kako mîriši (diši) cvietje iz vrta (bašte)! Grehota bi bila, da ostanemo u sobi. »Ivko!« reče ženi svojoj, »daj mi lulu, a pojutarje donesi pod sjenicu u vrt.«

To rekav odè u vrtić, koji si on bješe zasadio i liepo ogradio pred kućom. — Oh! kako danas lahko dišem! reče; od ovoga čista zraka čini mi se, da mi se šire bolne grudi. Hajde da zapalim: dva tri dima možda neće škoditi. — Potegnuv žigicom po klupi, zapali lulu i podje da poveže cvietje, što se je poodvezalo i da po slogovih i stazah oplievi korov, niknuvši iza posljednje kiše. Nu jedva bješe njekoliko put srknuo dima iz lule: zakašlje se ljuto i vrativ se u sjenicu položi staru svoju stivenjaru (lula od stive) na stol i uzdahne: — Nije hasne! neda se; valja mi se razstati za uviek s ovom neviernom drugaricom, njegda najmilijom zabavicom. — Sjednuv na klupu već umoran

od ono malo napora, utekne mu pogled i vidi, gdje se róda kući na dimnjaku zabalja sa svojimi mladići. — Ta je uranila, reče, i djecu valjada već nahranila; a sada ih nješto uči: jeda li slova poznavati ili već sricati? Nuto kako ih kljuca kljunom u glavu! neće djeca da slušaju, kao ni moja. A tamo lastavica, brbljavica, sjela na krov te cvrkutje, kako znade, svoju pjesmicu, tvorcu u slavu. — Oho! susjede Mišo! što to reče? kakove su to kletve? Zar ti tako pozdravljaš Boga na ovom predivnu jutru? Sram te bilo! Ugledaj se u lastu, te nekvari timi poganimi riečmi uzvišene pjesni jutarnje, što no ju poje stvorovi stvoritelju.

U tom dodje učiteljica s pojutarjem i s njom jedino diete Milko, dječak od devet godinah. Namršteno na one kletve čelo učiteljevo razvedri se, kada očima ugledà svoje mile, a njuhom osjeti kahvu, koja mu mirisaše ugodnije, nego li oštar dim kržaka (prosti duhan)

Sjedoše da piju. — Otče! reče sin, moramo gledati koga, da nam opet donese kahve iz grada; neimamo je ni za dva dana više. Zašto mjesto onoga graha uz plot nerodi kahva, te je nebi morali platjati skupim novcem.

— A zašto mjesto ovih krušakah i jabukah nerode limunovi i naranče? — i to nebi bilo s gorega. Nu dragi bog znade što radi: jednomu je dao ovo, a drugomu ono. Milko! danas je

praznik; ti ćeš samnom, kada je tako krasno jutro. Rad sam malo kroz selo proći i prigledati na groblje.

— Što ćeš na groblju? reče mu žena; neidi molim te; biti će nam dosta, kada umremo.

— Pusti me: komu se je skoro izseliti, tomu se je brinuti i za nov stan.

Na te rieči kanù suza učitelju niz lice; a učiteljica se odvrnù, da sakrije svoju žalost, triputa veću i žestju od njegove.

Otac i sin odoše. Selom pozdravljaše učitelja i malo i veliko; a navlastito učenici i učenice, koje sretahu sigrajuće se u selu i izvan njega, otimahu se da ljube ruke svomu dobromu meštru (školniku). Prolazeć kraj nječijega voćnjaka izvan sela: ustavi se učitelj motreć nevidjen blagoslov božji. Stabla se voćem nakitila, da se od njega nevidjaše listja. Brižan gazda podupro motkami granje, da mu se nepolomi pod silnim rodom. Neznaš, čemu bi se više čudio: da li množini, ili ljepoti voća svakovrstna. — Vidiš li ti te krasote? reče otac sinu. Dobar li je bog, a liepa ova naša domovina! Da se ovo nadje u drugoj kojoj zemlji: gledalo bi se kao kakovo čudovište; a kod nas slabo tko i mari; u izobilju svega dobra tužimo se na siromaštvo, nezahvalni prama bogu i ovoj dobroj majci zemlji, — svetoj zemlji domovine naše, kojoj da ljubimo ove blagosovljene grudi,

koliko god ju putah pogledamo! Može li biti išta ljepšega od ovakova stabla? — Veseli se Milko! biti će jabukah i krušakah, orahah i lješnjakah za božić!

Popoišav još malo dodju na groblje. Obišav ga, presieku sredinom i stanu na mjestu, gdje se zakapaju župnici i učitelji. Sin zadje, da čita nadpise po krstovih, a otac se medjutim razgledaše žalostan, kao da si traži sgodno mjestance medju pokojnimi drugovi. Uzdahnuv težko, htjede da se kući vrati; ali u tom dodjoše dva s motikami, da kopaju grob momku Ivanu Perušiću.

— Ubogi mladić! reče učitelj. Eto ti primjera Milko, kako smrt neštedi nikoga; neštedi nezvana, a nekmo li silom dozvana. Pokojnik je bio moj učenik: dječak dobroćudan i marljiv, dok bijaše pod našom pazkom. Poslje se našli zli drugovi te ga prerano naučili čaši, luli i drugomu prekorednu uživanju. Jak dub u šumi odoljeti će i najjačim nepogodam; ali nježnu cvietku u vrtu dosta je jedan mraz jesenski ili proljetni. Mraz onih griehah popario je i ovaj mlad život; a uvehnuo cviet i sam sobom k zemlji poniče. — Bog mu se smilovao; lahka mu crna zemljica. Tako mlad nemogaše doživjeti novoga tornja na crkvi, što će za mene biti najveća radost, ako doživim. Gledaj, kako se bieli crkva, obasjana suncem na iztoku; koj dan će i sa zvonika nestati

skelah (grušta) te će i on prosto podići prama nebu svoju pozlatjenu, znakom spasa urešenu glavu. Da mi je bar poživjeti dotle.

— I još mnogo godinah k tomu, dodade sin.

— Kako bude božja volja, reče otac; eno, mjestance sam si već izabrao, tamo kraj one bazovine; i pokazà rukom, gdje sahranjeni ležahu župnici i učitelji, jedni pod pločami od kamena, a drugi pod golom ledinom, označenom prostimi hrastovimi krstovi, bez nadpisa i svakoga drugoga uresa.

Sin gledaše zadugo zamišljen otca, obuzet niemom boli, dok mu usne nezadrhtaše, a suze na oči udariše. A i otca bjehu osvojile težke misli i pregorka čuvstva; pogled na grobove opominjaše ga na blizu smrt; a smrt na žalostni razstanak za uviek s ljubljenom suprugom i milim jedincem. Pod bremenom tih čuvstvah klonù mu i duh i ono slabahno, od bolesti poharano tielo.

— Pridrži me Milko, reče sinu, i vodi me kući. Ovo neka od mene živa bude posljednji posjet (pohod) mrtvim; a doskora tko se i mene zaželi — tu će me potražiti, — tamo, kraj one bazovine.

Sin uzè otca izpod ruke i vratiše se izpod sela doma.

Kad što crv podgrize korien stablu, da se i nevidi: listje mu uvehne, grane usahnu, a na posljedku i deblo izumre; tako i bolest u potaji podkapa snagu života, te od vatre biva žeravica, od žeravice iskra, pa tinja — tinja, dok se i ona neugasi. Malo po malo dogaraše i svieća učitelja Blaža, ustupajuć mjesto za gredom voštenici samrtnici. Od zdravlja ni govora neima; i zato nemišljaše nego o smrti. Dvoje djece već prije njega Bog primio, te već mišljaše više na blažen sastanak s njimi, nego li na razstanak sa živimi, koji mu stajahu oko smrtne postelje plačuć i jaučuć, željni poći s njim, da je volja božja. Boli ovoga svieta već je preboljelo stostruko ranjeno srdce umornikovo, i mjesto tuge već se uselila unj sladka nada spasa i utjeha lica božjega. Umriè; sin mu duši posvietli, a supruga mu oči zatvori. Za baštinu ostavi svojim sirotinju i tugu. Tuga će minuti: a i sirotinja imade svoga pobornika u trudu i radu. Samo nije svatko obviknuo radu, već dobru gotovu, stečenu mukom tudjom. Takove su baštine bogatašah, koje često kako dodju tako i prodju. Ali učitelj Blaž Dobrinić ostavio posmrtnoj sirotinji svojih živ izvor pomoći: nadu u Boga, vjeru u poštenje i naviklost poslu. Na umrlu reče svojoj supruzi: Ostavljam ti težku borbu sa životom; ali i junaka toj borbi, da ga si odhraniš; a zatim sinu: Tebi, sinko moj, priporučujem

sirotu majku; ti joj budi za sada veselje u žalosti, a poslje pomoć u nevolji. U to ime neostavljam ti gotova blaga, nego glavnicu, vredniju i stalniju od srebra i zlata: um bistar, srdce čisto, dva oka u glavi, krepke noge i deset zdravih prstah. — Umriè i sahraniše ga medju učitelji, na mjestu za života izabranu, tamo kraj bazovine. Grob mu neresi spomenik od kamena, nego prost krst hrastovi; ali ga resi što je vrednije od hladna mramora: vienac od smilja, sapleten rukom udovičinom i oko krsta ovijen; ruže i bosilje, njegda od njega njegovano, a sada mu na grob presadjeno, te što božjom rosicom, što suzami zalievano: živi spomeni ljubavi i štovanja i poslje smrti, za kojimi često uzalud uzdišu mogućnici svieta ovoga, kojim uspomena kod potomakah neživi u srdcih, nego u zlatnih kovčezih.

II.

Oko svih svetih nenalazimo više Ivku, udovu Dobrinićevu, u učiteljskom stanu, već u njekoj ubogoj kućarici u selu. To je kućica od zemlje nabijena i slamom pokrivena. Mala nepomostjena sobica sa dva prozorčića na ulicu, i uz nju tamna kuhinja, s nizkim seljačkim ognjištem, — to je udovici sva prilika. U sobi dvie postelje od biela mehkana drveta, stol s dvie stolice, ormar i polica

— to joj je sav namještaj. Što inače boljega bješe ostalo iza smrti muževe, moradè prodati, da namiri trošak dugotrajna bolovanja.

U tom stanu, najmljenu na ime platca Boga, sirotuje udovica sa svojim sinom, i jaduje jade onim ledinom stienam, kad neima srdacah ljudskih, da im se potuži. Udovicu siroticu sve ostavlja, nitko za nju nemari; jer je grana od stabla odlomljena. Novi učitelj došao, a staroga kao da nikad ni bilo nije; u grobu mu s tielom sahraniše i uspomenu. Oni, koje je on za života zalagao štedro (blagodarno) hranom duševnom, neimaju korice suha hljeba za sirotčad njegovu; onaj, koji je skrbio za stotine, nenalazi nikoga, da se sjeti njega i po njem najmilijih njegovih.

U tiesnoj, vlažnoj sobici sjedi Ivka pri svietiljki kod švela. Udova se poznade, ako i nenosi crnine, neimajuć čim da si ju nabavi; jer što je crnje od tuge, koja joj govori iz lica i svega držanja njena? I koliko uljenicu k sebi primiče, sve joj je uzalud: igla, nìti i platno trepti joj pred očima, iz kojih kapa suza za suzom na posao; suhe joj ruke drhtju, a iz umornih grudih podire joj se uzdah za uzdahom. Na posljedku morade ostaviti posao i poduprv se objema rukama o otruo stolčić i prikriv si lice, briznù gorko

plakati. Plač je čemeran napitak i otrov za oči, i onako slabe i bolne; ali je razgala i olaštica srdcu ucviljenu i bio bi najveći okrutnik, tko bi ga branio nesretniku.

Što je od više godinah pretrpilo srdce Ivkino, neda se perom opisati; a dokučiti može samo onaj, komu je njegda sjalo sunce sretnijih danah, a sada čami u pomrčini jadah — kao uboga Ivka. Kao što je neizcrpiva ljubav srdca materinjega: tako u tom srdcu imade mjesta i za bol bezkrajnu. I kako joj muž pri posljedku bijaše bolestan i kukavan: dok on življaše, tješila se njim kakovim takovim; jer srdcu ljubeću pokrepa je ljubav i utjeha, što ju drugomu pruža; i dieleć s drugim ljubezno jade, tim manje osjetjamo svoje. To ju i držaše za njega živa, te neklonù pod težkim bremenom, radeć dan i noć, da zasluži, što trebovaše bolestniku, odkidajuć pri tom sama sebi od ustiuh, samo da njemu ugodi. Ali smrt muževa skrši i njezinu snagu i svom težinom pritisnù ju tužan položaj, u kom se nadjè bez njega. I pogled na ljubljena sina, koj se plačuć pritiskaše uz majku, mjesto da ju ohrabri, još joj ljutje paraše srdce izranjeno. Što će jadna s njim? Da ga opremi u prosjake: sramota je; da si što zasluži: premlad je; da ga na nauk dade: neima odkuda; da ga zadrži pri sebi: čim će hraniti i sebe i njega? a da ga onako u sviet turi: mati mu je, i što bi

počela bez njega? Srdcu od boli ranjenu treba drugo srdce, na koje da se naslanja, ako će boli da odoli. Strvena od tuge, pritisnù majka na grudi sina i polievaše mu suzami zlatne uvojke na glavi; moljaše nad njim, neznajuć ni sama što; diže ga sebi na srdce i hotijaše ga tješiti; ali utjeha njena nebijaše opet nego gorka tužnjava; pa se ipak činjaše, da se je pri tom sva gorčina njene boli pretočila u srdce djetinje.

Ah dragi štioče! što nemoraju više putah trpjeti ljudi, inače dobri i pošteni? Zar nam se nečini, kao da je dragi Bog upravo na nje naslao sve zlo, da ih satare. Zašto to biva: vidjeti ćeš iz ove istinite pripoviesti.

Tu dakle večer — njekoliko danah prije božića — sjedjaše Ivka pri svietiljci plačuć nad poslom, koj joj se nedadè više raditi. Strašna pomisao, da na posljedku neće moći od te zasluge hraniti sebe i diete, već da će morati skupa s njim prositi milostinju od kuće do kuće, bješe joj već počela oduzimati vjeru u Boga. Plakaše i dozivaše svoga pokojnoga, da ju odvede na onaj sviet, kada joj na ovom obstanka nije i kada je bolje, da umre, nego li da živi; tužnjava joj se prometnù molitvom za smrt.

Milko, koj sve do sada sjedjaše uz majku, stisnù se u jedan kutić (budžačić) sobi. Izprva je, kao obično, plakao s njom: a sada kao da su mu

suze presahnule. Tu večer gledaše tužnu svoju majku pogledom nenavadnim. Lice mu se od jedan mah zarumeni, oči mu se zakriesiše: srdce mu planù žarom do tada neoćutjenim. Sjedjaše ozbiljno, kao starčić, prekrštenih noguh i glavom na ruke naslonjenom; oči opro u zemlju, kao da ju hoće provrtati njimi, nebi li mu se odkrilo kakovo blago sakriveno. Dječak se očevidno bješe zamislio i u glavi mu se zametahu osnove svakojake, koje mu duh razigravahu, a moždjane razpaljivahu.. Čujaše on jecanje materino, i suze njene padahu mu kao vatra na mlado, mehkano srdce, u kom osjetjaše bol neopisivu; ali upravo ta neizmierna bol dade snagu duhu i bistrinu umu njegovu. Tu mu se lice jos većma zažari, oči još življe sievnuše, kosa mu se stade nadizati, a srdce silnije kucati. Napokon skrsti ruke i pogleda smjelo plačuću mater; učinì mu se, da osjetja njeku muževnost u sebi i ustavi za njeko vrieme nepomično pogled na majci. Ona upravo bješe opet poželjela umrieti, kad al dječak skoči i pred njom na koljena pade i obuhvativ joj rukama noge glasno podviknú: Majko, majko! — Ona se trže.

— Ne, ne, majko, ti nećeš umrieti, ti nesmiješ umrieti!

Ivka, preplašena, ali još sveudilj od tuge obuzeta, naslonì glavu na vrelo čelo sinovo i uze s nova jadikovati: Ali diete, što će biti od nas,

kad vidiš, da više za posao nisam. Zar nebi bilo bolje, da uz otca u grob legnem, nego da se proseć po svietu prebijam? Zar nismo prepukle sirote, a ja k tomu još ovako nevaljala i žalostna? — To govoreć drhtaše sva od slabosti i ogrli sina svom žestinom svoje boli materinje.

— A zar nisam ja živ? reče Milko glasom krepkim, kao što još nikad nezazvoni iz one mlade duše; zar ti nisam ostao ja; zar misliš, da ti ja nebih mogao pomoći? Ti nesmiješ osliepiti radeć za mene; a ni prositi nećemo, — nećemo! — ponovi glasom čvrste odluke, kakova bi dolikovala mužu, za koj desetak godinah starijemu od njega.

— O siroto moja! reče mati; kako ćemo si pomoći?

— Ja ću pomoći, reče Milko; ja ću te hraniti; viditi ćeš majko, da ću te ja prehraniti i neće ti biti zla.

— Ubogo diete! tužijaše mati; — pa ipak ponašanje toga djeteta bješe zatvorilo bezdan žalosti njene; premda ga nerazumì; premda niti što vjerovaše niti se čemu nadaše te i neslutijaše, što se je zametnulo u glavi njegovoj: ipak ona muževnost volje djetinje bješe ju čudnovato preinačila; rieči njegove, da će se još dobra doživjeti, sidoše joj kao njeko proročanstvo u dušu i ulješe joj u srdce utjehu, koliko nedokučivu, toliko ipak divno razblažnu.

Namjere svoje nehtjede tu večer odkriti Milko; ali tvrdijaše sveudilj, da će hraniti majku; da će mu Bog sigurno pomoći; i to sve tvrdijaše s tolikim pouzdanjem, da se sirota Ivka kraj sve svoje tuge i nevolje, morade smijati svomu malomu junaku i da polazeć spavat hvalijaše ipak Bogu, što je još živa. Ozbiljnost dječakova raztrgla gustu crnu koprenu tuge, kojom joj dosada duša bijaše obavita, te milujuć svoga jedinca zaspa. U snu joj se ukaza sin; ali ne kao diete, nego kao muž, uz koga se mogaše prisloniti nevoljnica.

Ali Milku se na nesan dalo. Miran, ali budan kao u pol dana, ležaše u postelji, razmišljajuć o svojoj namjeri, koja mu je svu dušu obuzela. Kad prvi pietli u selu zapjevaše, htjedè se i njemu ustati; ali majka jos sladko spavaše, podsmjehujuć se kadikad u snu i razgovarajuć se kroz san sa svojim Milkom, kao s kakovim odraslim mužem; tada opet moljaše natiho: Bože! blagoslovi moje milo diete! ja sam dosta trpjela, smiluj se bar njemu, — i plakaše opet natiho; a Milko s njom. Još nikada nije tako rad imao majke, kao tu noć. Pozdravljenje gospino već odavna prošlo i već zvono zvoni u crkvu na ranu službu božju. Milko se na noge skoči, majku si poljubi i pozdravi te po običaju ode u crkvu, da župniku kod oltara služi. Tu se koješta Bogu molijaše i razgovaraše se s njim načinom posve

neobičnim, pun vjere i pouzdanja, mirnim srdcem i ozbiljnom mislju, tako, da mu i samu bijaše za čudo, kako se je od jedan put promienio.

Vrativši se doma, dočeka ga majka s pojutarjem. Neima više kahve i biela hljeba, kao za života otčeva; nego se blaguju ostanci jučeranje večere: nješto pogrijanih korunah (krumpirah), njekoliko komadićah hljeba i k tomu u zemljenu lončićku malo mlieka, što je majka za sina pripravila, i da bude više, vodom razriedila. Kada to pojedu, neimaju više ni zalogaja u kući. Milko sjedjaše mučeć, i nehtjede piti mlieka, nego si donese vode i u nju umakaše suh hljebac, a korunah se i nedotaknù. Na pitanje majčino nedade odgovora, premda mu s lica sievaše njeko nutarnje zadovoljstvo. Samo kada bi majci pogledao u zaplakano lice i upale, užgane oči: tada bi se zažario i malo smrknuo. Pojedši svoj diel, zamoli mater, da smije otići, — kuda? — toga joj nehtjede kazati. Ona mu dopusti; a on prekrstiv se odè.

III.

U trećoj ili četvrtoj kući od Ivkina stana stanovaše knez Mato Miošić, boljar u selu i čovjek sbog razboritosti i dobrote svoje od svih štovan i liubljen. U njega bijaše sin Blaž, vršnjak Milkov, diete bistroumno i čedno, dobrim prjmjerom

kod kuće i naukom u učioni liepo podučeno i odgojeno. Toga radi dopuštaše mati Milku, da druguje s njim.

Božić je pred vrati; u kući gori velika vatra na ognjištu, a žene spremaju pecivo za blagdane. Ljudi su većim dielom po poslu, gdje koji. U sobi gazdinoj sjedi Blaž na zemlji i crnim voskom šara jabuke božičnice.

Uljegnuv u kuću Milko, nazva ženam pomoć božju i upita za svoga druga. To čuje Blaž i iztrkav na vrata sobna uzove ga unutra. — Sjedi Milko za časak, dok još svršim ovu jabuku, pa onda možemo poći. Ti si valjada došao, da idemo k Ivši. Ja ću odmah biti gotov; a da ni ti nesjediš bezposlen, evo ti jabuka pa jedi; gledaj kakova je liepa: žuta kao od voska, a rumena kao krv.

— Hvala Blažu, reče Milko, uzamši jabuku; no danas meni nije do igre, do grudanja i do tociljanja; već sam te došao nješto moliti. Ti umiješ liepo šarati jabuke; nebi li ih meni njekoliko našarao ovo danah? Ja ću ti pomagati, kako budem znao. U nas na tavanu ima liepih, krupnih i zdravih jabukah, samih branicah, što ih je moj pokojni babo ove jeseni obirao svojom rukom s onoga debla u vrtu. Imam i liepih suhih šljivah, pa ćeš mi pomoći naticati dimnjićare. Ti neznaš

što je to; vidjeti ćeš; to je lahak posao, i prirediv drvca možemo ih za uru (sat) napraviti dvadeset.

— A zašto da se ti mučiš Milko sa šaranjem i timi dimnjičari? što će ti dimnjičari? a jabukah šaranih, koliko treba za tebe i tvoju majku, dati ću ti ja.

— Nemoj Blažu; što ja hoću, to je za drugi posao; već mi samo obećaj, da ćeš mi učiniti, što te molim.

— Hoću; a gdje ćemo?

— To je pitanje; moja majka nesmije ništa znati o tom, i nitko živ, dok tomu nebude vrieme.

— A ono ćemo dakle kod mene ovdje, gdje smo sami i gdje nas nitko nevidi. Moj babo vratiti će se kasno na večer doma. A da negubimo vremena, idi odmah kući po jabuke i šljive i reci majci, da ćeš ručati kod nas.

Pun veselja pohiti Milko doma. Blaž ga izprati u dvorište i odtrčav u kuću prišaptne nješto u uho reduši (planinki, maji). Ona uzove u kuću Milka: „Drži ruke“ reče i dadè mu punu pregršt kolačah i na nje dva tri komadića mesa. „Pozdravi majku i reci joj, da joj ovo šalje snaha Jela.“ Milko zahvali i ode.

Došavši kući predade milošću (dar) majci: „Evo ti majko malo dara od snahe Jele; a za uzdarje molim te i ja i moj drug Blaž, da me danas pustiš k njemu na ručak. Ti kažeš uviek, da

je Blaž dobro diete, pa ćeš mi dozvoliti, da mu budem danas gost i da provedem dan kod njega.

— Možeš sinko, reče mati; samo se dobro vladaj i vrati se do pozdravljenja doma; danas mi još treba namotati veliko klupko konacah, pa ćeš mi pomoći; a majka će ti za to ostaviti liepu večeru. U povratku kući uvrati se kod trgovca i ponesi jednu lojenicu i pol funte ulja (zejtina) na račun; jer neimamo sinko čim da mu platimo; a valja raditi i štogod zaslužiti. Eto nam najljutje studeni, a ti mi, kukavče, hodaš gotovo gol i bos.

— Sve će to biti majko, reče sin ponosno i izide iz sobe. — Ivka težko uzdahnu.

Bivši na dvorištu, prikrade se Milko k prozoru, da vidi, što mu majka radi. Rukom se na stol naslonila i zamislila; a to trajaše kod nje obično duže vremena. Eto liepe sgode! Uzamši iz kuhinje kotaricu, popne se polagahno na tavan kućni i tu uzme sa slame najljepših jabukah, a iz njeke vrećice suhih šljivah, koliko mogaše stati u kotaricu; uz to pokupi po tavanu njekoliko starih crnih krpicah i to sve na prstih niz stube snese i skloni uz plot do dvorištnih vratah. Tada se opet vrati u sobu, poljubi majku u ruku i javi se, da odlazi. „Hajde diete, hajde, reče mu ona, pa se razveseli i zabavi; ali sve pametno i pošteno, da koga u kući neuvriedite ili kakove štete nepočinite. Idi u ime božje!“ On joj još jedanput ruku poljubi i

izišav na ulična vrata, digne pozorno iza plota kotaricu i ponese ju sobom.

Odručavši kod Blaža, odu se obojica najprije malo sigrat, valjajuć gumnom velike grudve sniega i gradeć od njih kojekakove prilike. Izdovoljiv se te zabave, vrate se u toplu sobu i late se posla. Blaž šaraše jabuke, a Milko kolijaše od njeke stare daske drvca za dimnjičare.

— Vidiš, reče Blaž, svršivši polovicu prve jabuke, kako će biti liepa! Ovo su lonci, a u njih svakojako cvietje: ružice, tulipani, ružmarini; sada će doći u okrug vienac, pa onda opet svakojake slike, pod nje opet mali vienac kao i gori. Jeli kako je liepo? Tvoje će biti ljepše nego moje. Hoćeš da ti gori i dolje načinim srdce s plamenom?

— Načini, što ti je drago, reče Milko, ljubezno gledajuć svoga druga; ti si tomu majstor, a ja sam ovomu.

— A što će to biti, zapita ga Blaž; gdje si ti to vidio i naučio?

— Ovo će, odgovori, biti dimnjičari, ljudi od šljivah, kao oni što dolaze kadšto u selo, crni i garavi, u kožu obučeni, s metlom i ljestvami u ruci, da čiste dimnjake u gradu i drugih gospodskih kućah, te ih se seoska djeca boje, kao da oni nisu ljudi kao i drugi.

— I ja ih se bojim, Milko, reče Blaž.

— To nije pametno. I ja sam bježao od njih, dok sam bio malen i dok me nije moj pokojni otac ukorio i silom natjerao, da se jednomu od njih približim, koji, mjesto da me pojede ili odnese, kao što sam mislio, uzè i izljubi me svega te ostadoh garav kao i on i majka me morade prati u tri vode, dok me opet izbieli. Tada vidjeh, da su to ljudi kao i mi i da im je ono posao i zasluga, od čega izgledaju onakovi. Seoska ih se djeca plaše, a u gospodskih kućah daju ih djeci uz božić na dar; ali ne žive, nego ovakove, od šljivah načinjene, kao ovi moji. Dok sam bio mali djak i dolazio za živa otca kadšto u grad milostivoj gospoji, tud sam jednom na božić dobio od gospodičića Radoslava jednoga na poklon, te ga dugo čuvao na ormaru u sobi, a na posljedku pojio; pa sada evo i ja....

— Što ti? — Sbilja Milko, za koga ti šaraš ove jabuke i praviš te dimnjičare?

— Ja? — ništa; htjedoh samo kazati, kako je to smiešno: ja jedem dimnjičare, a seoska se djeca boje, da njih nepojedu dimnjičari.

— Ne, ne Milko, tako se djeca varaju. Ja tebe pitam, za koga ti šaraš jabuke i praviš te dimnjičare?

— Imaš pravo, Blažu, lagati se nesmije; ali se smije zašutiti, čemu nije vrieme da se govori. Je-li?

— To jest; ali ja bih ipak rad znati.

— Znati ćeš, kada bude vrieme; a dotle mi moraš obećati, da me ni ti nećeš pitati, niti komu ob ovom kazivati.

— Neću Milko.

— Zabogmaj se! Ali nemoj za ime božje; to se nesmije; daj mi ruku, kao što si ljudi daju, kada si što obriču.

— Evo ti je, i udariše dlan o dlan. — Nego sada valja da se žurimo; dan je kratak; već se malo smračiva; vidiš, gdje se kokoši već penju na noćište, a mi smo slabo uradili.

Prionuše. Blaž četiri jabuke izšarao i petu započeo; a Milko sva drvca priredio i krpice pokrojio.

Sunce zapade, a za njim odmah i noć poče prikrivati zemlju najprije tananom koprenom sumraćja; a domala ju prevuče i debelim plaštom pomrčine; u selu se sve stišà: ljudi i marha; a zvono sa zvonika oglasi onim milim glasom, koji nas očarava u svetčanoj tišini ladanja „zdravu Mariju“ večernju; — opomena Milku, da se žuri k samotnoj majci.

Oprostiv se s drugom i obećav mu opet sutra doći, nazva u prolazku svim u kući „lahku noć“ i uvrativ se po nalogu majčinu po svieću i ulje, stiže sretno doma.

Sutradan podrani, i pošto se je već sinoć izmolio materi, da smije i taj dan provesti kod Blaža, odè opet na posao. Drvca je, kako rekosmo, već jučer prigotovio, i sada mu netrebaše, nego

nadievati šljive, da izidu dimnjičari. Ona drvca bijahu kosti; a glave im ponačinjao od onih crnih krpicah, i bjelicom napravio svakomu oči, nos i usta. Kada dogotovi prvoga, stadè ga s velikim zadovoljstvom ogledati sa svih stranah, i popraviv njeke male mahne (falinge), poviknù pun radosti Blažu: Evo ga!

— A gdje su mu ljestve i metla? upita Blaž.

— Jao meni! protuži Milko; na to sam posve zaboravio. Za ljestve više neima vremena; to je mučan posao; a što ću za metle? — Da sbilja! U nas imade njeka stara četka za izmetanje; idem po nju, pa će biti dimnjičarom metalah, i to liepih metalah! —

Tako radijahu opet cio dan, osim jela i malo igre poslje ručka. Na večer se Milko vrati doma, kao i jučer; ali taj dan ponio već sobom u onoj kotarici dvanaest liepo našaranih jabukah i do dvadeset šljivovih junakah — dimnjičarah. Unišav polagahno u kuću, da ga nečuje majka, sakri to svoje blago u krušnu peć, i tada istom povrativ se u triem potapà glasno i otvoriv vrata nazva »hvaljen Isus« i »dobru večer« te poljubi vatreno majku u ruku i u lice.

— A što je tebi Milko? što si se ti razigrao te tako žestoko ljubiš majku?

— Mila majko! sladka majko! odgovori sin. Sjetjaš li se još mojih riečih, da ću ti ja pomoći?

To pitanje stavi majci s tolikim nutarnjim blaženstvom i izrazom tolikoga pouzdanja, kao da je gdjegod već našao sakriveno blago.

— Sjetjam diete moje, reče majka tužna i radostna. A jesi li gladan diete moje? Neimamo večere, do njekoliko orahah; ili ako ćeš da ti donesem jabuku; sa sviećom te nesmijem pustiti sama.

Te ponude poplaši se Milko, da mu nebi tajni u trag ušla majka, te joj odgovori: — Nemoj majko; ja nisam gladan; samo ako nisi ti. Ali mi se čini, da nevjeruješ mnogo mojemu obećanju, kada mi neodgovaraš ništa na ono, što sam te pitao.

— Vjerujem diete moje; bože daj! reče majka, samo da je, što se veli, mir. Na to pojedu uz hljeb svako po njekoliko orahah, i mati uz pletivo, a sin uz knjigu provedu do devet urah. — Milko! devet u krevet (postelju), reče šaljivo mati; ti bi možda još čitao tvoje „Janješce“! ali za djecu nije bditi tako dugo i kvarit si oči uz nevaljalu svieću. Hajde srdce spavat.

Legoše. Milko nemogaše opet zaspati; te kada bi se malo i zanio: sanjaše sve o svojih šarenih jabukah i crnoj četi; a i nesmjede zore da prespava; jer bi mu to pokvarilo svu osnovu.

Zvono zvoni na zornicu; kraj prozorah prolaze ljudi sa svjetiljkami i lučmi: valja počekati. — Kad se sve umiri i malo se već pooddanjivati stade, Milko se polahko digne i odjene. Upravo opet

njetko naidje sa svjetiljkom kraj prozora, uz koj bijaše postelja majčina, te ju mogaše još vidjeti prije nego podje. Lice svjetlostju obasjano bijaše joj, kao obično, bliedo, ali mirno kao u svetice; oko usnah titraše joj blažen podsmjeh; ruke je na prsiuh skrstila, kao da koga grli i ljubi. Milko se nadkuči, te ju najprije pogleda u lice, a po tom nadnese uho na lievu stranu grudih prisluškujuć srdce, koje u taj par živo kucaše — valjada za njega! — Sav uzhitjen poljubi majku više dahom nego li ustnami najprije u čelo, a po tom u ruku. Od toga andjeoskoga poljubca sinù majci lice rajskom vedrinom i malo da se neprobudi. To videć Milko ukradè se brže bolje iz sobe.

IV.

Zora puca, a iz sela Orahovca ide poljem dječak, gazeć snieg do gliežnjevah, a gdješto i do koljena po mraku. Šubaru je na uši navukao, a podštapuje se štapom, putem od plota odtrgnutim. Na glavi mu ovelika košara: prevelika za onoga, tko ju nosi; ali je u njega srdce, veće od tiela i one košare; volja, jačja od sjevera, što lice brije i noge mrsi. Vedro je kao staklo; zviezde još trepte na svodu nebeskom; ali se jedna za drugom gase, uzmičuć pred kraljem svih zviezdah — jarkim suncem i njegovom predhodnicom zorom. Zima

je, da sve drvlje puca; snieg škripi pod nogama; ništa živa niti se vidi, niti čuje, osim laveži pasah i kukurika pietlovah iz okolnih selah.

Na iztoku se zarudi, — dan svanù. Dječaku — koga svi dobro znademo — put je lakši stazami, na pola utrvenimi. Malo po malo oživi i okolica; drumom popadaše ševe, a poljem i šumom uzgraktaše se vràne, zecevi pretrkuju tamo i amo; već se i ljudi ukazuju i po gdjekoje saonice vidjaju se iz daleka te izpadaju jedne za drugimi na glavnu cestu, koja vodi u grad (varoš). Tominje je, dan 21. prosinca i u gradu sajam (vašar). Na taj sajam podigao se i naš mali trgovac sa svojom čudnovatom robom.

Ide Milko žurno, da za doba prispije. Ljubav djetinja daje krilà nogama, a Bog dragi naputi andjele svoje, da ga štite, kakono njegda maloga Tobiju, da se nespotakne i da mu se nedogodi druga koja nesgoda. Ide diete i misli, jeda li će što prodati i majci kući donieti; kako će što cieniti; što će ljudem kazati, što li odgovoriti, ako bude robi prigovora. Precjenjivati neće, niti išta lagati; nego se vladati kao pošten trgovac.

Tako iduć dodje do njekoga razkrstja i drvena križa na njem, kao što se vidja kod nas po poljih blizu selah. Budući već ponješto umoran, sjede na klecalo križu, skide kapu, i oči prama ebu podig nuv moljaše se Bogu, da mu blagoslovi

namjeru, da mu se smiluje i dade, da vrativ se doma može razveseliti majku i izpuniti svoje obećanje. U tom mu pade na um, da će se majka doma zabrinuti, neznajuć kud se je dio, i suze mu udariše na oči: „Zašto joj nekazah, kud idem? To je grieh; ali će mi oprostiti i Bog i ona, kad večeras doznade, gdje sam bio i zašto sam nepitavši otišao? Ta ga misao opet ohrabri i diže se, da ide dalje.

Medjutim sjedeć ondje bješe u svojih laganih haljinicah prozebao i sav drhtaše te se već poboja, da neće iznemoći na putu. Bog htjede te naidje na saonicah jedan od susjedah (komšijah) u selu i, videć diete ozeblo, uzè ga k sebi u saonice i dadè mu pokrovac da se ogrne.

Za pol sata stigoše u grad. Seljak iztovari na trgu (pijacu) svoga putnika skupa s robom i reče mu, da će ga povesti natrag doma, ako do večeri bude gotov sa svojim poslom. To Milku bijaše veoma ugodno i, zahvàliv dobromu susjedu, odoše svaki sebi.

Na taj dan dolazi obično množina svieta iz ciele okolice u grad, da si nabave što treba za blagdane. K tomu bijaše liepo zimsko vrieme, te dodje, tko bi inače i kod kuće bio ostao. S toga neizmierna vreva i vika što prodavalacah što kupacah. Na trgu dugačak red šatrah: krznarah (ćurćijah), opančarah, klobučarah, medičarah (licitarah) i drugih

majstorah; a oko njih širom svega trga po zemlji svakojake druge sitne trgovine: orahah, lješnjakah, jabukah, suhih krušakah, grovačah i. t. d. To su seljakinje iz obližnjih selah, koje dodjoše, da za to voće uhvate koju krajcaru te da kupe što koja: djeci medenjakah, šeširić sinovom ili kakov rubčić (maramicu) kćerim za božić. To su sitnarije od sitnarijah; ali s mastnom gotovinom, za hranu i šljive jesenas uhvatjenom, hodaju ozbiljni, dobro ugojeni kućegazde od šatre do šatre, te kupuju zimsko odielo mužkoj družini. Gdjekomu su o ramenu po petnaest parih opanakah, a na glavi po deset šeširah, jedan na drugom. Boljari prte kudmenove (ćurke) i mestve. Kao osobiti trgovci hodaju po trgu gradski dječaci s košarami o vratu, te se deru, što ih grlo nosi: „tamjana, bibera!" — Žamor, stiska, vika, ponudjanje, pogadjanje — pravi sajam!

To gledajuć naš Milko poplaši se i poče gubiti nadu. Tko će ga u toj stisci i opaziti! Prije svega valjade mu potražiti sgodno mjesto. Izpred gradskih dućanah sjedijahu pod svodovi žemljarice (što prodaju žemljičke) jedna do druge, imajuć svoju robu na velikih bielih kovčezih (sanducih). To mu se učini najsgodnije mjesto, što je najbolje na pogledu. Ali ga tužna stadoše babe tjerati jedna za drugom, dok se nenadje jedna, milostivija od ostalih, te mu reče: „Hodi sinko ovamo pa

se namjesti do mene. A što si to donio na pazar? Jabukah na sajmu kao pljeve; šârâne se u gradu netraže; a što si to pogradio od šljivah? tomu će se sviet smijati; toga ovdje nitko nepoznaje; neznam, kakova će ti biti prodja; ali hajde, namjesti se pa pokušaj sreću.

Milko žalostan razastre biel rubac na zemlju i po njem poreda najprije jabuke, a zatim dimnjičare jednoga do drugoga, kao vojake.

Stotine ljudih prolaze; stotine se ustavljaju kod žemljićakah; a na njegovu robu nitko i negleda.

Podne dodje, sviet se razilaziti poče, a njegova roba još netaknuta. Ogladnio, od zime se ukočio, a u srdcu sdvojio. Podne zvoni, a Milko se Bogu moli i plače.

To vidjela stara žemljarica i smili joj se diete. Zapita ga, odkuda je i što mu je na um palo dolaziti s takovom robom na sajam? Kad joj Milko sve kazà, ganuta njegovom pripoviedkom starica dadè mu dva kolača (žemljičke) da pojede, i buduć ona sve razprodala, ustade i dignuv izpod sebe lonac sa žeravicom reče mu: Evo ti dobro diete, pa se grij, dok traje žeravice; a kada podješ, spravi mi lonac u ovaj kovčeg.“

Sada je opet malo bolje: želudac umiren, a tielo se malo odmrznulo; samo srdce sve to ne-

mirnije i žalostnije. Već poče sdvajati i žaliti, što je ikada pomislio, da bude hranitelj majci.

Prodje opet ura vremena; žeravica izumrla, želudac prokuhao: navališe iznova oba zla, studen i glad. Noge mu se uštapile, ruke odrvenile, lice pomodrilo, — a još ništa neprodao!

Ali eto dvoje gospodske djece, mužko i žensko, kao dva andjela: lica bjeloputna, kose zlatne, očiuh modrih, kao nebo samo. Jedno bijaše Radoslav, sin vlastelinke (spahinice) orahovačke, vršnjak Milkov i bivši učenik pokojnoga otca njegova, s kojim je njegda kratko vrieme drugovao i igru sprovodio; a drugo mu bijaše sestra Stanica. Milko se sramijaše i moljaše Boga samo, da ga nespaze. Ali ga spaziše i stadoše upoznavati se u njega. Brat uze sestru na stranu i prišaptnù joj nješto; tada oboje pristupiše k malomu trgovcu i zametnuše razgovor s njim. Milko im kaže sve po istini, i ako se nadjè u velikoj smetnji.

— Ti si Milko ozebo, reče mu gospodičić.

— Jesam, odgovori on; ali doskora mislim doma.

— A jesi li što prodao?

On se zastidi i nereče ništa.

Brat namigne sestri te joj na strani prišaptne opet nješto u uho i vrativši se rekne Milku:

— Milko! nam te je žao, što si tako ozebo. Idi o ovu kuću, pa se ogrij, — „Gospodaru! smi-

lujte se i dopustite ovomu dječaku, našemu znancu, da se kod vas malo ogrije" — a mi ćemo dotle pripaziti na robu, a možda štogod i prodati.

Djevojčica izvadi iz svoga džepa dva tri kolača te ih dade bratu za Milka, da ih pojede grijuć se.

I postaviše se, da prodavaju.

Sestra, poskakujuć od radosti, reče bratu: Radoslave, kako mene to veseli! Već sam si odavna željela, da mi je ovako sjesti pa prodavati. — I posadì se na bieli kovčeg one babe, što bijaše otišla.

A brat, hodajuć iznajprije straga skrštenih rukuh, kao trgovac po dućanu (štacunu), stade na te rieči i odgovori sestri: — I meni je milo; samo da se hoće naći kupacah; valja ih dozivati i robu ponudjati.

— Počmi ti, reče sestra, mene je sram.

— I mene; ali nije druge, početi se mora. Hajde da vičemo zajedno, pa ćemo biti srdačniji. Pazi! — jedan — dva — tri! —

— „Liepih jabukah! dimnjičarah! — kupite!" povikaše oboje zajedno i na jedanput opet umuknuše.

— A što nevičeš? reče brat sestri.

— A čemu si ti prestao?

— Hajdemo iznova, reče on: — Hej! go-

spodo! gospoje! liepih jabukah, dimnjičarah! — kupite!

Čudne robe! a još čudnijih trgovacah! Ne toliko robi, koliko gospodski odjevenoj i krasnoj djeci za volju ustavi se množina svieta pred njimi, gledajuć i smijuć se — ali ništa nekupujuć.

Djeca već uzela od zime hukati u ruke i zagledati u lonac s ugljenjem.

— Što je to? reče njeki odličan gospodin drugomu, s kojim idjaše. Što se je taj sviet slegao tudi?

Proturaše se i zagledaše dvie glave, kao dva andjelka, gdje, prignuv se, duvaju u lonac, da razpire žeravicu u njem.

— Tà to su djeca moje Ljubosave! reče prvi.

— Vjere mi, jesu, primieti drugi. I pristupiše bliže.

Kada ih smotriše djeca, poveseliše se i kliknuše složnim glasom: — Evo našega ujaka! Evo kupacah! — „Liepih jabukah! dimnjičarah! kupite!“

Ujak, čovjek veoma bogat i visoka roda, nemogaše se izčuditi, odkud djeca sestre njegove da trguju tim. Nu kada mu u kratko rekoše, da su zamienili ozebla siromaka sina učiteljičina iz svoga sela, dopade se taj liepi dokaz plemenita srdca i ujaku i prijatelju njegovu te rekoše:

— Hajde dakle da pazarimo. Pošto dajete jabuke, a pošto dimnjičare?

Radoslav se zamisli, ali ne zadugo, pa odrešito odgovori: — Svaki komad, bez razlike, tvrdu škudu.

— E! to si ti preskup momče; zar nebi moglo biti jevtinije?

— Tu neima cienkanja, reče trgovčić; siromaku treba pomoći, tko ima kesu i srdce za to.

— Dobro si rekao diete moje, prihvati ujak popleskav po ramenu netjaka; a što bi bila ciena svemu uskupa.

— Ciena svemu uskupa: — deset tvrdih škudah, i ni krajcare manje. — Dajte ruku ujače! — i pogledà ga pri tom onim pogledom dječinske nevinosti i iskrene radosti, kojim slove čiste duše, kada im se daje prilika, da mogu tvoriti dobro.

— Neka bude, reče ujak, da imaš veselje i ti i tvoj mladi štitjenik. Drži ruku! evo deset tvrdih škudah; — jedan, dva, tri .... deset!

Djeca se uzpleskaju rukama i poigraju od veselja. Mala Stanica otimaše se, da ona drži novce, jer je i ona prodavala; nu Milko nedadè iz rukuh škudah.

— A gdje ga je taj vaš trgovac? zapita ujak.

— Evo ga! poviknu oboje djece na jedanput i odtrče u susjedstvo po Milka. — Milko! hajde brže napolje, reče mu sav zasopljen Radoslav:

sve je prodano i evo novacah! Onaj gospodin tamo — pokazujuć na ujaka — kupac je svemu za deset tvrdih škudah.

Mali trgovac gotov se obeznani, kad čù rieč: deset škudah; a kada ih vidjè, gdje se svietle na dlanu Milkovu, zamaglì mu se pred očima.

— Evo ujače djećka, čija je roba, rekoše djeca, dovedši Milka pred ujaka.

— Sinko moj, reče mu on: bistro oko, vedro čelo i otvoreno lice tvoje kažu mi, da si vrl momčić; a ove jabuke i druga roba i poznata nakana, s kojom si ju donio ovamo, svjedoči mi, da si i dobro diete. Evo vidiš, kako Bog nagradjuje svako dobro djelo, a naime ljubav i zahvalnost djece prama roditeljem. Budi i u naprėdak čestit, i ovaj slučaj neka te sjetja, dok si živ, na četvrtu zapovied božju, na koju prečesto zaboravljaju djeca u ovo naše doba. To i vam, djetco moja, — obrativ se k Radoslavu i Stanici — neka bude primjer i ponuka na zahvalnost prama prvim dobročiniteljem poslje Boga — roditeljem vašim. A sada predajte kupovinu trgovcu, pa nek ide u ime božje doma.

Radoslav izbroji Milku na dlan deset tvrdih škudah; a Stanica glavu nadniela i pomagaše brojiti bratu, pogledajuć kod svake škude u lice Milku. Koliko bi se putah njemu čelo razvedrilo i usne nasmiehnule, toliko bi putah i ona sinula nutar-

njim blaženstvom: sretna sa srétnim, blažena sa blaženim!

Milko poljubi u ruku onoga dobroga gospodina, zahvali djeci, novce turi u džep, a babin lonac pod kovčeg, te se spremi na polazak.

— A što ćemo s ovim? reče ujak. — Hej djeco! amo! Evo tebi jabuka, a tebi dimnjičar. To svakomu od vas budi uspomena i opomena, da budete kao i ovaj mali trgovčić, koj se je namučio, nazebao i nagladovao s ovih sitnarijah, da pomogne svojoj ubogoj majci.

I porazdieliše sve medju djecu izokola.

A sada vi hajdete s menom — reče Radoslavu i Stanici — k materi, koja vas jamačno čeka kod mene; a prijatelj vaš neka ide, dok je za dana kući, da se i njemu nezabrine majka.

I odoše svako sebi. Sav sviet gledaše za Milkom, te ga hvalijaše i malo i veliko.

Idući vašarom sretne se s onim čovjekom, koj ga bijaše povezao u grad. On budući s poslom svojim gotov, požuri i Milka i kaže mu, gdje će ga dočekati s koli.

Sto osnovah kojekakvih zametnulo se već u glavi našemu trgovcu. Tu je dućan, tu je konj i kolica; majka sjedi u dućanu i prodaje, a on zaredjiva po selih trgujuć. Ali uz te osnove za budućnost nezaboravi ni na potrebe dana današnjega. Tu je badnjak i blagdani božični, a

kuća prazna. Ode dakle i za čitavu škudu nakupovà što treba preko svetacah u kuću; k tomu kahve i sladora (šećera) za majku, da joj opet bude, kao što joj je bilo za života otčeva i čega se je toliko putah gorko sjetjala uz koricu suha hljeba. Nu povrh svega toga svrati se još kod kipara (figuraša) i kupi što treba za betlem.

Medjutim se majka kod kuće ljuto zabrinula. Kud nije tražila, gdje nije razpitivala za svoga jedinca; ali joj nitko neznadè kazati za njega. Do večeri sve se još nadala, a od večeri već se i sita naplakala. Sjetjaše se riečih njegovih i upravo s toga zastarala se, da nije kao diete čega nepametna podhvatio se i nastradao. Sjedijaše u tamnoj sobi te udisaše i moljaše se bogu za svoga Milka.

U tom stànu kola pred kućom; ona na prozor izgleda i —, odlahne joj. Upoznala Milka; ali se čudjaše, kada ga vidjè s košarom u ruci.

On veseo hrupi u sobu i savi se odmah majci oko vrata. — Majko mila! oprosti mi za strah i brigu, što si pretrpjela za mene! Evo vidiš, da bog još nije zaboravio na nas; i iztrese na stol devet tvrdih škudah!

Mati se prepade, lice joj se naoblači, a sve tielo uzdrhta. Turiv rukom novce na stranu, a diete oštro pogledav, upita ga: Jao sinko! odkuda tebi toliki novci? Da nisi što počinio! Govori odmah!

Milko se poplaši, jer nevidjè nikada majke takove.

— Nisam majko; — — i neznadè dalje.

— Govori diete, viknù mati, zalamajuć rukama, ako nećeš da se ovaj čas mrtva srušim na zemlju.

On proplače i, objesiv se iznova materi oko vrata te ju ljubeć po svem licu, zaklinjaše ju da se umiri: — Neboj se majko! nije nikakova zla počinio Milko. Eno će ti posvjedočiti djeca iz grada; ona su mi sve prodala i tako sam došao do novacah ovih.

— Što prodala? plane opet mati. Što si ti imao prodavati? odkuda tebi, da što prodaješ?

— Blaž će ti kazati majko, reče sin. Ništa do njekoliko jabukah i šljivah s tavana.

I pripovjedi joj, kako je izšarao jabuke i pogradio dimnjićare; kako je to, da njoj pomogne, odnio kradom u grad na vašar; kako se je namjerio na djecu iz grada, i kako se je našao robi kupce.

Ivka, poznavajuć svoje diete, kako joj još nikada lagalo nije, dokući cielu stvar i povjeruje mu podpuno. Srdce, dosada strahom stegnuto, raztopi joj se, a suze na oči poteku. Pritisnuv k srdcu svoga jedinca, nemogoše zadugo progovoriti ni rieči, nego ga blagoslivljaše u sebi.

Kada joj to umine, onda istom stane iz-

pitivati Milka pobližje o svem. On joj kaže, kako je od onih jabukah i dimnjičarah mislio uhvatiti njekoliko grošićah te s njimi otići u staklanu u goru i tu za prvi mah kupiti košaru prosta skakla te započeti trgovinu, od koje da danas sutra hrani i sebe i nju. Bog hotio, te mjesto grošićah pale škude, te će mjesto košare biti puna kola; — samo valja gledati dućan.

Mati, kojoj se devet škudah nečinjaše, kao djetetu, blago nepoharčivo, nasmije se i uzdignuv oči prama nebu, priporuči svoju i svoga djeteta sudbinu Bogu, kojega se čudotvorna ruka vidjaše očito u svem tom dogadjaju.

V.

Koji kažu, da je božić najljepši blagdan u godini, imadu u nječem pravo. S njim je u našem narodu skopčano najviše liepih običajah, po kojih nam uspomena na te dane ostaje, dok smo živi, mila i draga. I starci se ugodno sjetjaju nevina veselja, s kojim su dočekivali i slavili u djetinstvu božić, a osobito badnja večer. I doista, neima svetkovine, koja bi se u nas slavila s toliko čiste srdčanosti i nutarnjosti, kao taj blagdan.

On nam je svanuo danas, liep kao Bog, koj ga je dao; ali studen, kao što se pristoji pravomu

badnjaku. Snieg pod nogama škripi; inje se po drvlju uhvatilo te se prema suncu svietli kao srebro i drago kamenje. Ljudi se ulicom žure, u ruke duvaju; nosovi se crljene, a iz ustiuh suklja para, i od nje se po brcih i solupih hvataju ledenice mužkarcem. U svem selu ništa se izvan kuće neradi. Drva su za ogriev i ognjište navožena; zaoblice i drugo pečenje utučeno; kolači napečeni, i samo još oko tople večere današnje vrte se reduše po kućah. Tko je i koliko moguć, taj si je dobavio ribe iz grada; a ostalo se našlo kod kuće; bez priebranca i medenjače neima badnjaka. Djeca se po ulicah igraju; jer danas neima ručka, i dogovaraju se, koje će komu doći, da se igraju na orahe i lješnjake. Od podne se već stolovi steru i po njih namiešta obilato jelo i pilo; slama se u sobu unosi, stajaće haljine oblače i sve priprave čine, da veselo i častno dočekan bude božanstveni prihodnik; od koga da bude blagoslova svakomu pravomu krstjaninu i čovjekoljubcu; traže se dobri položaji: najveća sirotinja, koja bez toga nebi ni znala za te blagdane. Tko uhvati ciganina, za sretna se drži; jer to bijaše njegda kod nas gotovo jedina čeljad bez kuće i kućišta i sigurna zalogaja svakdašnjega.

I udovica Ivka sprema na varošku badnjak sebi i svojemu Milku. Iz pune košare gradi orahovače, makovnjače i druge kolače, a osobito

badnjaču. Na nju metje do tri ptice: jedno je ona, drugo je Milko, a tretje pokojni Blaž. U njega neima oćiuh od bibera, kao u živih, i krst od tiesta kaže ti, da ga više neima. Milko pomaže majci: orahe tuče, tiesto muti i što treba donosi i dodaje. Ona se blago smieši; jer se nije nadala takovu božiću, već ga mislila prokukati u nuždi i nevolji, kao i druge dane.

Od podne se i kod njih prostrlo i sve na stol namjestilo: u sriedi badnjača, oko nje drugi kolači, a sprieda u začelju kahvenka (šaljica) žitom napunjena i u nju usadjene dvie spletene sviećice. I slame se našlo u dobrih susiedah, da se nezatare običaj, i ako neima tko da se valja i igra po njoj.

Sunce zadje. Na tamnoj pučini zapali nebo svoje bezbrojne luči; večernjica se ustavila upravo nad crkvom, kao zviezda triuh kraljah nad štalicom betlehemskom. Večer bijaše tiha. Ali tko upravo pri takovih večerih nije već nasluškivao njeki tajni šum u zraku, rekao bih oddisaj spavajuće naravi, koji se pobožnim dušam činjaše danas kao skladnoglasan spjev andjelah u dalekoj visini nebeskoj na slavu spasitelju svieta? Treptećim zviezdam na nebesih odgovara dolje slaba svjetlost sviećah, po kućah užganih. Danas neima prozora, krijućega plaštem tame bud sirotinju, bud tugu od očijuh ljudskih; sve je razsvietljeno, ako će

biti i criepom ili lojanicom; takovoj noći svatko ima srdce pogleđati u lice; jer iz tame te noći rodi se svjetlost svieta.

— Jesi li se obukao, diete moje, reče mati Milku, da odneseš dar svoj, pa da večeramo.

— Jesam majko, odgovori sin, i idem odmah.

A kakov je to dar? pitati će me moji čitatelji. Rekao sam, da je Milko, polazeć na Tominje iz grada, nakupovao i sličicah za betlehem. Taj betlehem bijaše već onda namienio Radoslavu i Stanici, kao uzdarje za veliku ljubav njihovu. Na njem je radio sve vrieme od Tominja do badnjaka. Uzamši stari njeki kovčeg s tavana, dadè ga kod stolara liepo prestrugati i za svoj posao prenapraviti. Tada ode u šumu i nabere mahovine, te načinivši od nje u betlehemu najprije goru, ponamjesti po njoj grad, izpod njega pastire s ovcami, iznad njega andjele s trubljami, a u dolini štalicu s novorodjenim kraljem nebeskim, materom i odhraniteljem njegovim, volkom s jedne i magarcem s druge strane. Kovčeg iznutra bijaše izliepljen modrom artijom, a po njoj svuda zlatne zviezde, od kojih jedna visijaše o koncu iznad štalice; s prieda gust red tankih sviećicah, opredieljenih za razsvietljenje betlehema, koji sam ovdje tako potanko opisao za volju onim čitateljem svojim po selih, koji toga možda još nisu vidjeli. S takovimi betlehemi hodaju po gradovih djeca uz

božične svetce od kuće do kuće te pjevaju božične pjesme.

Takov dakle betlehem, kao najsgodniji dar božični, bješe načinio Milko malim dobrotvorom svojim, Radoslavu i Stanici od novca, stečena njihovom poznatom prijaznostju; i zamotavši ga pomnjivo u veliki rubac materin, odnese ga, da nitko nevidi, po mraku u grad. Kako bijaše diete čedno i bojazljivo, kao svaka sirota, nesmjede gori u palaču, gdje već sakupljena bijahu gospoda; nego našavši dolje u triemu staroga slugu Marka zamoli ga, da on dar predade u ime njegovo mladomu gospodičiću i gospodjici. Marko stubami gori, a Milko, da ga kakogod nevrate, uzagrabce doma.

Dotle majka već juhu (čorbu) uniela i pomoliv se Bogu sjedoše, da blaguju. To im bio prvi božić samim. Uboga Ivka, i koliko se otimaše crnim uspomenam prošlosti, nemogaše na takov dan da nepomisli na svoga pokojnoga muža. Znamo svi, koji smo se odbili u sviet od kuće roditeljske, kako i u dalekih zemljah spominjamo na takove dane najmilijesvoj e: roditelje, bratju, sestre i drugu rodbinu, živu i mrtvu; a kako ih se nebismo sjetili na domu vlastitom? Gdje sada mati i sin badnju večeru večeraju, tamo im je pred dva tri mjeseca mrtav ležao onaj, koji im bijaše poslje Boga

najpreči. Vrieme je prekratko da se zaboravi i sreća, a kamo li nesreća!

Milko, videć, gdje se na čelu majčinu prikupljaju oblaci obične tuge, htjede da joj svrati misli drugamo i utočiv iz boce sladka pelinkovca (pelunije) sebi i majci, podiže čašu i nazdravi joj: „U slavu božju! čestit ti majko bog i božić. Da bog da ih još mnogo doživjela zdrava, sretna i zadovoljna“. „I tebi, diete moje, dao bog sve, što ti želi majka tvoja, da joj budeš tielom zdrav, dušom bezporočan, srdcem nevin dovieka“ i kucnuv se po starom običaju sa sinom, srknu svako po jedanput iz čaše. Nu što ćeš, kad i ta zdravica opominje na onoga, koji je najbolje grožđje svojom rukom izbirao, u sud slagao i vinom ga nalio, da nebude božić bez pelinkovca, neznajuć siromah da će biti bez njega. Podsmjeh majčin na zdravicu sinovu pretvori se dakle opet u izraz žalosti, kao kad sunce za oblake zadje.

— Na ovom mjestu, uze govoriti Ivka, stajaše danas godinu danah kahvenka sa žitom i u nju usadjene tri spletene svjećice. Sjetjaš li se, kako ih otac po običaju ugasi. Ja trnijah gledajuć, koja će se ugasiti prva. Oh! da je bila moja! Ali kako sam slutila: naše se još dimljahu, a njegova se već utrnula. Kako simomah na to probliedi i klonù! Jedva ga mogoh malo utješiti i razveseliti, dokazujuć mu, koliko je to praznovierje

vjerovati u gol slučaj za ono, što je u rukuh i volji božjoj. — Siromah naš otac! da nam je on živ, drugčiji bi nam bio i ovaj sveti dan današnji.

Te tako bi kraj svega nastojanja Milkova mjesto veselja bilo plača, da njetko nepokucà na prozor i poviknu„ gospojo“.

Ivka otvori prozor i upoznav staroga slugu Marka iz grada, zapita ga, što želi. On zamoli da mu se otvori. Milko iztrči i uvede starca u sobu.

— Hvaljen Isus, dobar večer, čestit vam Bog i božić; od njega vam svaka sreća, a od moje milostive gospoje ovo pismo; — i predade ga Ivki. Ona, nemogavši se dosjetiti, što bi to bilo, prepadne se, i budući sama slaba vida, pruži drhtjućom rukom pismo Milku, da ga čita, pa otvori oči i usta da sluša.

U pismu stajaše ovo: „Svim će nam milo biti, ako nas usrećite te sa svojim sinom dodjete u grad na večeru k nam“.

Ivka se začudi i pogleda slugu pa sina, sina pa slugu, dok se nesabra i upita Marka: A jesi li ti sbilja poslan ovamo; da nisi zlo razumio milostive gospoje?

— Nisam, reče sluga; samo se spremajte pa hajdete. Mnogo je već bilo večeras razgovora od Vas i vašega sina, i po tom sam uvjeren, da nisam zlo razumio.

— A što ćemo sada, diete moje, zabrinu se mati; u čem ćemo medju toliku gospodu?

— U onom, što imate, reče stari sluga; znade se gori, da im nećete doći u svili i kadifi; ali to je upravo liepo, da imade još ljudih na svietu, koji štuju čestitost i vrlinu i pod ruhom siromaškim; a još je ljepše, da imade sirotinje, u koje je jačja kriepost od nevolje. Tako sam ja onomad čitao u knjizi, i to je sveta istina. No se spremajte, jer je kod nas sve gotovo; a ja idem kazat, da ćete doći.

— Naš duboki naklon svoj sabranoj gospodi. i eto nas odmah za tobom.

Sluga ode; a mati i sin prevrnuše za njekoliko časovah svu kuću, tražeć svaki komadić boljega odiela, i sastavivši ga, što mogoše bolje, zaodjenuše se prosto, ali čisto. Mati Milka iznova umila i liepo počešljala i naučila ga, kako da se vlada medju gospodom. Kad budu gotovi. uzme Milko izpod ruke majku i odoše u grad.

— Ja se bojim majko, reče putem Milko; sve me njeka drhtavica, kad pomislim kamo idemo. Mi nismo vični velikoj gospodi; tko zna, hoćemo li im znati ugoditi, neće li nam što zamjeriti.

— Neboj se sinko; čedno se vladaj; liepo jedi; negovori, dok te nezapitaju; a odgovaraj pametno i razborito; — više se od nas nemože tražiti; a to te je naučio tvoj pokojni otac.

U gradu ih na dnu stubah Marko dočekao i u dvoranu (palaču) uzveo. Gospoda ih prihvatiše srdačnom dobrodošlicom. Mati i sin poljubiše u ruku milostivu gospoju i liepo se pokloniše ostalim gostom. Medju njimi bijaše i onaj ujak iz grada, kupac Milkov, koji buduć čovjek samac, običavaše velike blagdane sprovoditi kod svoje sestre.

— Evo našega trgovca! reče on, ugledav Milka. Hodi sinko da te vidim. Ehvala! — ono bistro oko, vedro čelo! krasan momčić, a još krasniji sin! Da te Bog poživi, diete moje!

— Oprostite gospojo! reče domaćica Ivki, što sam Vas na takov dan krenula od kuće. Ali sam uvjerena, da će Vam goditi, da težku samoću, u kojoj živite, zamienite upravo ovaj dan s veselim družtvom, u kom Vas čekaju srdca iskrena. Brat moj kazivao mi je za Vasega vrloga sina; a i Vaš dobar glas dopro je već odavna do mene; pa kada Vi nehtjedoste tako dugo potražiti nas, moradosmo mi Vas. Čestitam Vam na takovu sinu; a i njemu na takovoj majci.

Večera se donese; gosti se za stol posadiše. Domaćica dade Ivki mjesto s lieva do sebe, a Milku do Radoslava.

Malo vremena prodje, i naše uzavnice osjetjahu se u takovu srdčanu družtvu kao kod svoje kuće. Stariji s domaćicom zabavljahu Ivku, a djeca Milka.

— Djeco! reče na jedanput mati Radoslavu Stanici, jeste li se vi zahvalili na betlehemu?

— Jesmo mati, upravo sada.

Betlehem stajaše za sve večere razsvietljen u jednom kutu dvorane. Milku se srdce širijaše od radosti i ponosa sa svojim djelom.

U razgovoru dodje i ponoć. Ne na nebu, zviezdami posutu, nego na tihoj, u pomrčinu zavitoj zemlji sinù do tri puta, i tutanj crkvenih topovah razliegaše se po dolini, odbijajuć se od brežuljka do brežuljka, dok se neizgubi u šumnoj planini; ne glasovi andjeoski, nego složni zvuci zvonah navještuju ljudem, da se je rodio spasitelj svieta; ne pod neizmiernim svodom nebeskim ukazuje se zapanjenim pastirom viestnik božji, nego pod svodom crkve rukotvorene stupa pred žrtvenik čovjek, svetjenik gospodov, pozivajuć viernike, da slave Boga, koji poslà jednorodnoga sina svojega, da nas odkupi od grieha krvju svojom; a stotine glasovah ljudskih odgovaraju mu uz skladnu svirku orguljah „a na zemlji da bude mir ljudem dobre volje."

U tom svetčanom trenutku sve kod stola umukne; ruke, zabavljene dosada oko jela i pila, podigoše se na sveti znak spasa: — svi se prekrstiše; oči se od vidivih stvarih zemaljskih obratiše k nevidivim tajnam nebeskim; duše se uznieše na krilih pobožnosti; usta zasniemiše, srdce govoraše.

Kada zvona zvoniti prestadoše, diže se Vlastislav, brat domaćičin i progovori družtvu ovako: „Vrieme je da kažem, zašto smo se danas sastali ovdje. Sastali smo se, da proslavimo porod Hrista Boga, boga **ljubavi**, kakove sviet nepoznavaše do Njega. A da ovom svetčanom prigodom i djelom posvjedočimo, da smo pravi nasljednici božanstvena nauka Njegova: sestra moja, domaćica naša, prigrljuje u ime Njegovo ovu siromašnu i poštenu, od svih ostavljenu udovu, skupa sa sinom njezinim, od danas **kao svoje**. Bog ju živio i On joj platio!

— Živila! povikaše svi radostno, gledajuć Ivku i Milka. Materi suze udarile na oči, a sin još neznadijaše pravo, o čem se radi.

Tada pako reče domaćica najprije Ivki: — Gospoja draga, neuzkratite mi toga veselja, da Vam od danas budem prijateljica i pomoćnica. Vidim da je to volja božja, očitovana vrlim djetetom Vašim. U svojoj kući do crkve dajem Vam stan bezplatno, dvie stotine gotovine na godinu, te žita i drva, koliko Vam trebalo bude. A i za Milka biti će moja briga. S Radoslavom mojim želim ga odhraniti i izučiti. Skrb ostavite svu meni; a veselje, ako koje doživimo, dieliti ćemo kao matere zajedno.

Tada dozvavši djecu, Radoslava i Stanicu, reče im: — Djeco, od danas vam je ovo brat

i drug; a tebi Milko oni brat i sestra. Ljubite se i napredujte zajedno u svem dobru, na slavu božju i radost našu. A sada se poljubite!

To rekavši poljubi se ona s Ivkom, a djeca izmedju se. Utrvši si suze odoše svi na polnoćku u crkvu, da se zahvale Bogu, izvoru svega dobra.

